

Ka'uyo te chaayo **yu'u maayo.**

Sa'in Sau Ñuu suku 2

Leo y escribo **en mi lengua.**

Mixteco Alta 2

mixteco • ñuu savi • ñu'u savi •
ñuu savi suku 2 • ñuu sau

Tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu
Libro del adulto

DIRECTORIO
Esteban Moctezuma Barragán
Secretario de Educación Pública

Rodolfo Lara Ponte
Director General del INEA

Créditos de la presente edición

Coordinación general
Celia del Socorro Solís Sánchez

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Carmen Díaz González
Francisco Javier García
Elisa Vivas Zúñiga
Luis Alavez Bautista

Autoría
Guillermina Duarte Hernández
Elisa Vivas Zúñiga

Adaptación a la lengua mixteco Alta 2
Jesús Ramírez Quiroz
Julián Ramírez Ramírez

Asesoría académica
Víctor Hugo Tolaba

Revisión técnica
Catalina García Pérez
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Dirección gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Calidad y seguimiento editorial
Hugo Fernández Alonso

Revisión editorial
Marisol Ruiz Monter
Eliseo Brena Becerril
Laura Sainz Olivares

Diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Diseño e ilustración de portada
Ricardo Pérez Rovira

Ilustraciones de interiores
Ernesto Arce Ortega
Ricardo Figueroa Cisneros
Alejandro Villalobos González
Cristina Niisawa Ishihara
Juan Jesús Sánchez Muñoz
Ismael David Nieto Vital
Banco digital del INEA

Fotografías de interiores
Lizeth Arauz Velasco
Mahonri Díaz Piñera
Banco digital del INEA

Leo y escribo en mi lengua. Mixteco Alta 2. MIBES 3. Libro del adulto. D. R. 2020 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, Alcaldía Cuauhtémoc, Ciudad de México. C. P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Mixteco Alta 2. MIBES 3. Libro del adulto: En trámite

Impreso en México

Ya'a kuu si'uri:

Ya'a kuu si'u ñuuri:

Ñuu ka'anu nuu kayi'iyu kuu:

Suan nani'iyó

Ja ñu'u ini

Nuu

5

Cho'o sa'a tiun

6

Ín ta'u ja skua'ayo 1

10

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 1

12

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 2

37

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 3

61

Nakuniyoo noon jiniyo

92

Ín ta'u ja skua'ayo 2

96

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 1

98

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 2

122

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 3

155

Nakuniyoo noon jiniyo

188

Tutu nuu yoso noon a nisa'ayo

199

Ja ñu'u ini

Tutu ja kasna'ri nuuro ya'a niku ja kuro,
nuu tutu ya'a nani'iro taka tu'un va'a ja
kundakaro ka'uro te chaaro.

Nuu ka'uro kuniva'akaro taka tu'un ja
vei nuu tutu ja ka'uro, suni kuniro ndasa
nani'iro taka tu'un ja kuniro ja vei nuu in
tutu, va'aka kuka'uro, yachika kuniro ja
kaka'an te ja ka'uro.

Taka ja kuniro ja ka'uro chindee ro'o
ja chaaro taka tu'un, kuniro natu'un
nandukuro nuu in tutu te sua yachi kuniro
noon ku ja sa'aro.

Nuu tutu ya'a yoo uu ta'u ja sku'ayo, nuu
in yoo uu taka tu'un ja nikacha ja ka'uyo,
chaaro taka tu'un, nduku'un iniro ndasa
ku'an yu'u maro, suni kuniro sa ndesin
kua'an taka tu'un ja yaa nuu tutu.

Va'a ku sa'aro taka tu'un ja jian nuro nuu
tutu kuantionro taka ndatiun tutu nuu ve'e
sku'a ñayiu ña'anu, va'a ja ma naa iniro.

**Ndi'iyu kuu sku'ayo, tu nusa'a vasu
ña'nuyo xi suchiyo.**

Cho'o sa'a tiun

Nuu tutu ya'a kuniro taka nuu ja nika'yu, te kuniro noon tiun ku ja sa'aro.

Ka'uyo

Akuu ka'uyo nuu. Taka nuu ja nikanatava ya'a kaxru'un nuuro ja nde'e va'aro te natu'unro noon ka'an nuu tutu ya'a.

Kani iniro noon kei tutu ya'a. Taka nuu ja nikanatava noon nuu tutu ya'a kaxu'un nuuro ka'an taka nuu.

Ka'u taka tu'un. Taka ja nikanatava nuu tutu ya'a kaxru'un nuuro ja ka'uro tini ja'a na kuniva'aro noon ka'an, kei jini cha ja sna'a nuuro na ka'u uu uni ja'a, te maro ka'uro uu uni ja'a suni.

Kuna'ayo noon kaka'an taka tu'un ja ka'uyo. Taka nuu ja nikanatava nuu tutu ya'a kuu kuantionro te na nduku'un iniro noon ka'an tu'un ja nika'uro.

Ndasa kandaa taka tu'un. Taka ja nikanatava nuu tutu ya'a sa'a ja kuna'aro ndasa kaa nuu, ndasa ñu'u te noon ka'an taka nuu.

Ka'u ni'iro

Tu'un ja ka'u ni'iyō

Vina ka'uro taka tu'un te kuna'aro noon ka'an chaa nijani ini te nichaa, ka'uro ndasa ka'an kua'an nuu tutu, ka'an ni'iro xii vita ka'anro.

Ka'u ni'iro, ka'uro ndasa ka'an ku'an nuu tutu, te suan kuna'aro ndasa ku'an nuu tutu.

Jiniro ja...

Vina chu'un iniro siki noon ku ja ka'an te kuniro noon yaa nuu tutu.

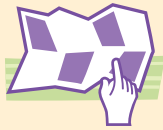
Suan keja'ayo ka'u ni'iyō taka tu'un ja vei nuu tutu

Suan satua'ayo taka tu'un ja vei nuu tutu ja ka'u ni'iyō:

- Ka'u vitaro tu'un ja vei nuu tutu.
- Natu'un noon ka'an chaa ja nisa'a te nichaa te tu'un nuu tutu ya'a.
- Ka'uro ni'i tini ja'a te sna'aro nuu uan.
- Nu nisanđi'iro naxrukuin nde'ero ndasa nika'uro ndasa nika'anro, yachi xii kue te naketa'anro te natu'unro te suan ka'u va'akaro.

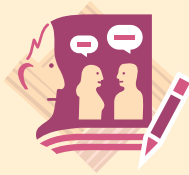

Taka ja ninatava nuu tutu kaxru'un ja ka'uro nuu tutu ja yaa tu'un nuu.

Ja nikanatava nuu tutu kaxru'un ja nantukuro tu'un ja ka'uro nuu tutu jicha te sua satiunro nuu tuturo.

Chaa

Akuu chaayo. Taka ja nikanatava nuu tutu kaxru'un ja nde'e va'aro taka tu'un te natu'unro, suan te kuniro nuu ndeja'aro nuu tutu nuu yoso taka tu'un.

Ndasa kaka'an taka tu'un. Taka ja nikanatava nuu tutu kaxu'un ja nduku'un iniro taka tu'un ja vei nuu tutu, noon ñu'u ini te noon ka'an nuu.

Ndasa chaayo. Ja ninatava nuu tutu kaxru'un nuuro ja kani xiniro noon chaaro: nanuu chu'unro ja chaaro, noon keiro nuu, ndasa kaxru'unro nuu te ndasa keja'aro chaaro ja jani iniro nuu tutu. Sava'ana noon kuniro chaaro nuu tutu.

Chaayo taka tu'un. Ja ninatava nuu tutu kaxru'un ndeu chanuuro te nachaaro, tu'un ja a jiniro ndasa chaaro te ja nandi'iro ja chaaro.

Nde'eyo noon nichaayo te nasa'a va'ayo.

Taka ja ninatava nuu tutu sa'a ja nduku'un iniro ja nasndi'iro chaaro, nande'ejaro ndi'i ja nichaaro, nde'e va'aro ja yaa ndi'i ja nijani iniro te ndasa chaaro, ja ka'an noon kuniro te nasava'aro tu'un ja nicharo.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ka'u taka tu'un te chanuroo in si'u yu'u maro.

- Ka'uro tu'un in tutu, xa'nka nandi'iro ja chindee ro'o ñayiu ja sna'a nuuro te kuu ka'uro yu'u maro te sku'aro.
- Ka'uro tu'un ndasa sku'aro te suan te kunikaro ndasa chaaro yu'u maro, jin tutu ja yoo kuun jiki te ka'an "Jiniro ja...".

Kuna'ayo in tu'un nuu yu'u mayo

- Ka'anro yu'u maro nuu taka tiun ja sa'aro.
- Sa'aro taka tiun va'a kutua'a va'ano.

Jantiunro yu'u maro ja charo taka tu'un

Jantiunro taka tu'un yu'u maro ja chaaro taka tutu.

Nde'e nu kandaa unuu. Taka ja nikanatava nuu tutu kaxu'un ja nandukuro ndasa ka te kuniro chii taka tu'un yaa siin te taka ja jiniyo chinde ndasa chaayo taka tu'un te chindee suni ja nani'iyo taka noon ka'a.

Ɔn ta'u ja skua'ayo

1

Ñayiu suchi xi ñayiu ña'anu:

- ◆ Chanuuro noon yoso te kani iniro noon ka'an ja nikachaa nuu tutu.
- ◆ Nanduku tu'un kanu ja yoso nuu tutu ya'a.
- ◆ Keja'a ka'u taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- ◆ Nanduku ndeu ku nuu jantiunyo tu'un ja vei nuu tutu.
- ◆ Chanuuro te sa'aro taka tu'un ja chaaro: ndatu'unyo, chaa va'ayo taka tu'un nuu in tutu.
- ◆ Nanduku ndasa kachaa taka tu'un nuu sa'in sau nuu in tutu.

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo

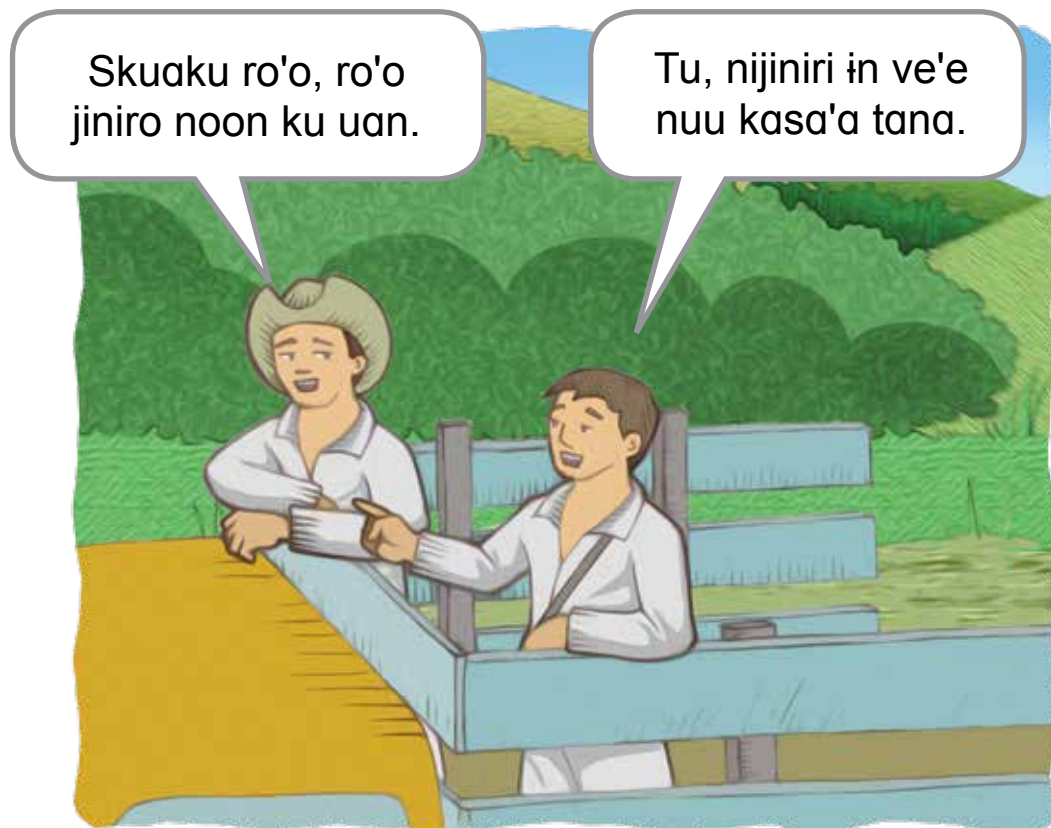
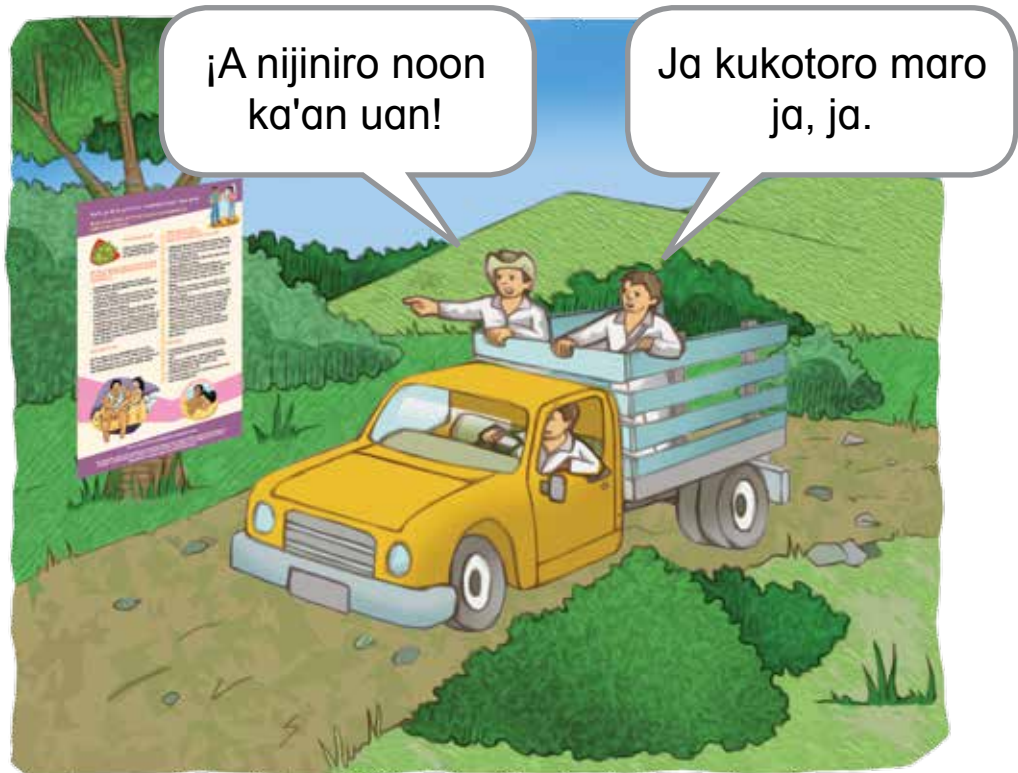
1

Ya'a kuu ja kundaayo:

- ◆ Nde'e va'a taka nuu ja nikanatava va'a nakuniro noon vei nuu tutu jicha “Ja ka'an taka ku'e ja ki'in nuu iyo”.
- ◆ Ka'u te nanduku tu'un kanuu ja vei nuu tutu jicha “Ja ka'an taka ku'e ja ki'in nuu iyo”.
- ◆ Ka'u ni'i in tutu va'a kuni noon kuni ka'an chaa nisa'a te nichaa.
- ◆ Chaa, nande'e va'a te nasava'a tutu nuu chisoyo ndi'i ndatiun ja nandi'iyoy.
- ◆ Kuniro ndasa kaa tutu jicha “Ja ka'an taka ku'e ja ki'in nuu iyo” te tutu nuu chisoyo ndi'i ndatiun ja nandi'iyoy.
- ◆ Nakuniro ndeu ku nuu nandi'iro in tutu jicha “Ja ka'an taka ku'e ja ki'in nuu iyo” jin tutu nuu chisoyo ndi'i ndatiun ja nandi'iyoy.
- ◆ Nakuniro tata tu'un ndusu.

**Nde'e va'a taka ja nikanatava nuu tutu te ka'u noon
kaka'an ñayiu.**

Natu'un.

Ndasa nani tu'un ja yaa jika yunu uan.
Ndasa nani nuu nijiniro tu'un uan.
Na tu'un ka'an tutu ja jiniro.

Nde'e taka nuu ja ninatava nuu tutu jicha ya'a te natu'un sani yatu'un.

- Noon kuu ja yoo nu tutu ya'a.
- Na tu'un kuu ja vei nuu tutu ya'a.
- Na tu'un ni'iro nuu tutu ya'a.

Chu'un iniro noon ku ja ka'uro nuu tutu jichaa.

Ku'e ja ki'in yo'o nu nasketa'anyo nuu iyyo
Sava'ana ñayiu ki'in ku'e ya'a nu nasketa'an ndeva'ana nuu il

Noon ku'u in ITS
Kakuu ku'e ja ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a.

Its kiti yikinaa ja ñu'u chiyo te yee ja yeeyo, te kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu kasa'a

- **Candidiasis** (haachi) ja kenta nuu yeeyo.
- **Pedicularis pubica** (itiyiki nsa lufi ja sash'an lu ja in nuu iyyo).
- **Virus del Papilloma Humano** (vni). Nuu kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu te ja nri wraan kuu, sa'a ja ki'in ku'e ja nri wraan nuu iyo, nuu tette chat'anyo te suti sukuyoo.
- **VIH/SIDA**. VIH nuu kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu ja sa'a ja ki'in ku'e nama SIDA, ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a, si nu ja ku'e nri nuu ta'a, nuu kajantun yikikku ja a rikajantun, suti nsa jaa'u nu ta'an ku'e ya'a te ja'a ja jaa'i sa'e. Nri yikinaa ja tu jiniyoo nuu ki'in nri yiki kuhuyoo, te sa'a ja ki'in sava'ana nuu ku'e yoo.

S'i'a nuu ta'an
Ja ki'in ñayiu ja nuu nasketa'an nuu il (nuu iyo, nuu tette chat'anyo si nuu kakuu yu'u ta'an). Yachicha ki'in yo'o nuu yoo wraan ñayiu yakayoo si nuu nasketa'anyo nuu iyo te tu ndiyyo mayo.

Taka ku'e ja ki'in yo'o nuu tu ndiyyo mayo ja nasketa'anyo nuu iyo

- **Sífilis**. Jee yikinaa lufi ja tu jiniyoo nuu sa'a ja ki'in ñu yoo, yu'yo si nuu tette chat'anyo, ki'in jayil te jaa'i. Nuu ta'an ku'e ya'a kenta ndi'yi nuu iyo te tu jiniyoo te nsa.
- **Gonorrea** (ki'in nuu tu sandoyoo taka nuu ndatun) ja jantanyo te ki'in jayil te jaa'i. Jeyil chi nu nri ki'in ku'e ya'a jaa' wraan nuu tette xaxee, te nu lu sa'a tana maa chi jaa yant nuu ñu'u tene. Te jaa'i chi a wra jaa in nuu il, te ñaga chi nuu kaku. Suti sava'ana kija'a kenta IT nducha kuan kuu nuu il jaa'i.
- **Tricomonasiasis** (kakuu kiti yiki ja kuu kuyaa wraan wraan chi nri ñayiu te kuu sash'an sash'anyo ja jantanyo nuu iyo). Te nuu a nri ki'in yo'o chi jaa'i kija'a kenta nuu il, te kenta IT nducha kuan kuu nuu il ja ja'a IT wiko te jaa, te nuu nasketa'an nuu il chi jaa' wraan. Te jayil chi lu ta'an ñaga, wraan in ma kuu, te nuu nasketa'an nuu il nasa'ani ku'e ya'a nuu jaa'i. Nu nasketa'an ku'e ya'a yo'o chi jaa' wraan nuu kenta ñayiu te jaa' wraan.

Satu'ayoo

- Kuandinyoo ndatun ja kasyoo xiri nuu iyo.
- Nuu ta'an ñayiu nuu iyo chi ki'yo nalkobya yoo.
- Ma ku'a nu nri'anyo ndatun ja jantanyo wraan ja jantanyo nuu iyo, ndatun ja seyyoo mayoo te seyyoo ja nalkachayoo yu'yo.
- Nalkachandanyo nuu iyo.
- Nuu ta'an ñayiu nuu iyo chi ki'yo nuu to'o sa'a tana na kitiyaa yoo.

Nuu ta'aro in ITS ma kokanoro. Kokotero maaro

Si necesitas más información consulta los folletos de la serie "Educación para la vida y el trabajo", publicados por el INEA. También puedes consultarlos en la página electrónica: <https://bit.ly/2P2C5sC>

Ka'u nuu tutu jicha te nasketa'anro tu'un ndoo, sani jito ya'a.

Kuku'yo nuu nasketa'an ndeva'anayo nuu iyo jiin taka ñayiu:

- Sífilis
- Gonorrrea
- VIH/SIDA

Noon ku ja sa'a ja ki'in ku'e nuu iyo:

Nuu sakue'ero kukotoro nuu iiro.

Ya'a kaku uu nuu ku'e uan:

kiti yikina luli ja tu jiniyoo nuu kaku ja kasa'a ja ki'in kue'e nuu iyo.

Nanduku nuu tutu jicha te charo noon kuni taka tu'un.

Chaa ndasa ku ja ki'in kue'e ja ki'in nu iyo siki nuu nika'ayo ya'a.

Chaa 2 ndasa sa'ayo ja ma ki'in ku'e ya'a nuu iyo.

Chaa ndasa ta'anyo nuu na ki'in ku'e inmunodeficiencia humana (VIH) ja sa'a kue'e ja nani SIDA.

Chaa noon jiniro siki tutu jicha ja ñu'u tɪnɪ nuu ja nika'ayu.

Ndasa ka jito.

Na tu'un kaka'an.

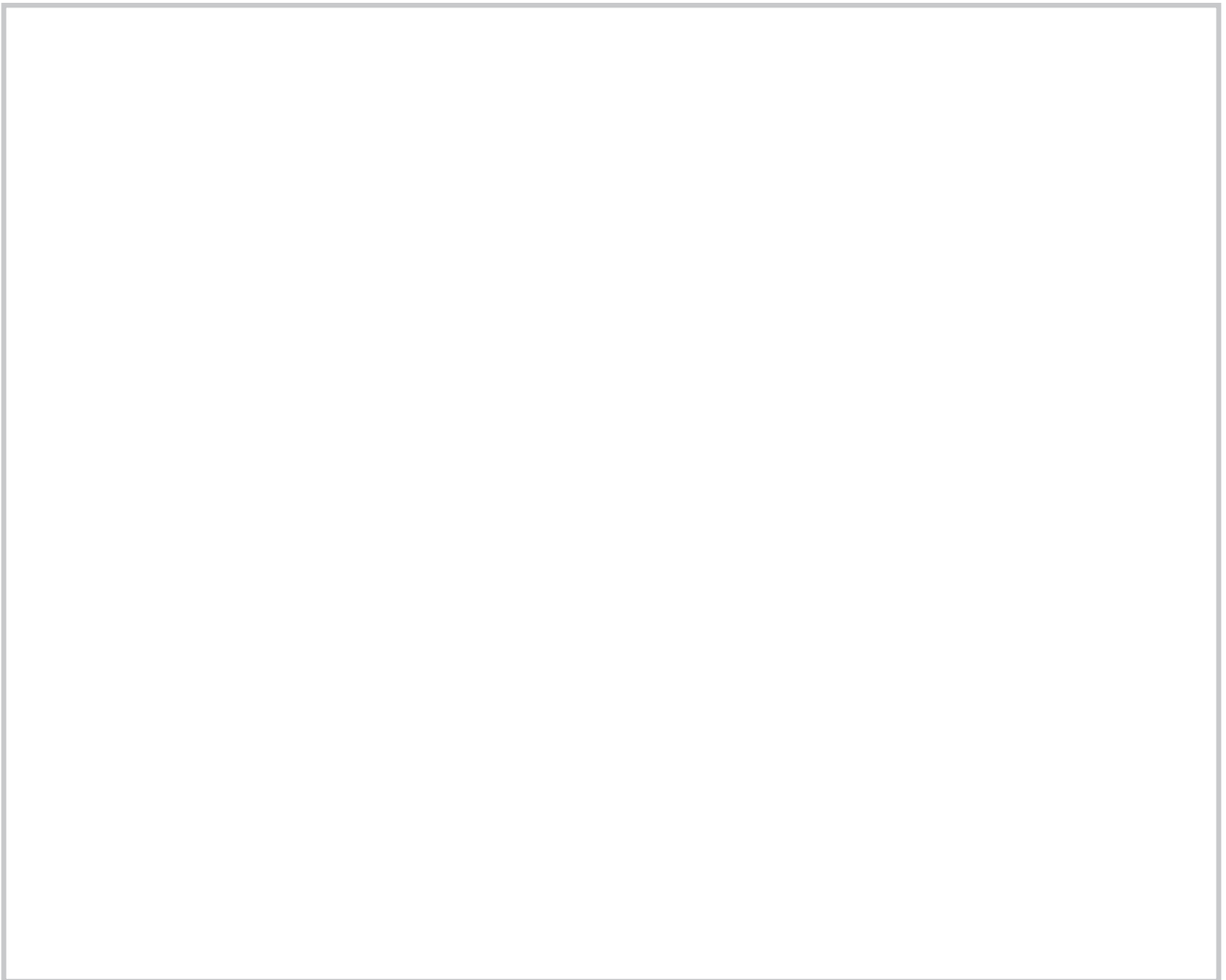

Ndasa yaa taka tu'un nuu maa tutu jicha ya'a.

Nuu yindi'u ya'a natava in tutu jicha ja nijiniro nuu.

Chu'un iniro noon ja ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Nuu **tutu jicha** ya'a yaa tini tu'un te suni yaa taka noon nikanatava te nikaka'ayu chi kakuu tu'un kanuu ja kuna'ayo xi ja kuni jaayo.

Tutu jicha:

- Chaa in tu'un nasiki kuniro ka'anro.
- Yoo si'u nuu.
- Yoo tu'un kanuu nuu.
- Taka nuu ja nika'ayu nuu ka'an noon ku ja vei nuu tutu ya'a.
- Kuantiun taka tu'un va'a kuu in tutu ja kanuu.
- Ki'in taka tu'un ja kuniro.
- Ndeu ni'ikaro tu'un ja kanuu.

Ka'u taka tu'un te ka'yu nuu ja ndaa xi tu ndaa ku.

Tu'un	Ja ndaa ku	Tu ndaa
Tutu jicha tu noon ja nika'ayuyo ya nuu.		
Tutu jicha ya'a ya tu'un ka'anu te tu'un luli nuu.		
Taka ja nika'ayu nuu tutu ya'a ka'an in tu'un.		
Yoo xran tu'un kanu nuu.		
Yo si'u nuu.		

Chaa si'u tutu jicha, te nde'e nu vei taka tu'un.

Si'u tutu jicha

Tu'un kanuu

Taka ja nika'ayu nuu
tutu jicha

Noon nani nuu ki'in

Ku'e ja ki'in yo'o nu nasketa'anyo nuu iyo
Sava'ana ñayiu ki'in ku'e ya'a nu nasketa'an
nde'ava'ana nuu ii

Noon kuu in ITS
Kakuu ku'e ja ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a.

Its kiti yikinaa ja ñu'u chiliyo te yee ja yeeyo, te kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu kasa'a

- **Candidiasis** (kaachi ja kenta nuu yaayo).
- **Pediculosis pública** (kitiyiki naa luli ja sacha'an xi ja in nuu iyo).
- **Virus del Papiloma Humano (VPH)**. Nu kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu te ja ni'i xraan kuu, sa'a ja ki'in ku'e ja nani cancer nuu iyo, nuu tete cha'anyo te suni sukuyoo.
- **VIIH/SIDA**. VIIH kuu kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu ja sa'a ja ki'in ku'e nana SIDA, ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a, xi nu ja ka'a ni'i nuu ta'a, nuu kajantiun yikitiki ja a nikajantiun, suni naa jaluli nu ta'an ku'e ya'a te ja'a ja jachi se'e. Kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu ki'in nd'i yiki kufuyoo, te sa'a ja ki'in sava'ana nuu ku'e yo'o.

Si'a nuu ta'an
Ja ki'in ñayiu ja nuu kasketa'an nuu ii (nuu iyo, nuu tete cha'anyo xi nuu katitu yu'u ta'an). Yachika ki'in yo'o nuu yoo xraan ñayiu yakayoo xi nuu nasketa'anyo nuu iyo te tu nditooyo mayo.

Taka ku'e ja ki'in yo'o nuu tu nditooyo mayo ja kasketa'anyo nuu iyo

- **Sifilis** (kiti yikinaa luli ja tu jiniyoo nuu sa'a ja ki'in ñi yu'uyo, yu'uyo xi nuu tete cha'anyo. Ki'in jayii te jasi'i. Nu ta'anyo ku'e ya'a kenta nd'i'yi nuu iyo te tu jatuyo te naa. Te nu tu ja'anyo nuu to'o sa'a tana kija'a kenda nd'i'yi nda'ayo te ja'ayo.
- **Gonorrrea** (ki'in nuu tu sandooyo taka nuu ndatiun ja jantiunyo te ki'in jayii te jasi'i, jayii chi nu niki'in ku'e ya'a jatu xraan nuu tete xexe, te nu tu sa'a tana maa chi jaa yani nuu ñu'u tixexe. Te jasi'i chi a va'a jaa in nuu ii, te kija'a u'u nuu toko. Suni ava'ana kija'a kenta ti'i nducha kuan kui nuu ii jasi'i.
- **Tricomoniiasis** (kakuu kiti yiki ja kuu kuyaa vasu uxra ora siki ñi'yo te kuni sacha'an sa'amayo ja jasuyoo nuu iyo). Te nuu a niki'in yo'o chi jasi'i kija'a kata nuu ii, te kenta ti'i nducha kuan kui nuu ii ja ja'a ti'i xiko te jaa, te nuu nasketa'an nuu ii chi jatu xraan. Te jayii chi tu ta'an ñaa, vasu in ma ku'e, te nuu nasketa'an nuu ii nasia'ani ku'e ya'a nuu jasi'i. Nu naki'in ku'e ya'a yo'o chi jaa suachi nuu kenta tixexoyo te jatu xraanyo.

Satu'ayo

- Kuandiunyo ndatiun ja kasuyo xini nuu iyo.
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo chi ki'yo nakotoya yo'o.
- Ma ku'a nu nuta'anyo ndatiun ja jantiunyo (sa'ama ja jasuyo nuu iyo, ndatiun ja seteyo nuuyo te sepiyu ja nakachayo yu'uyo).
- Nakachava'ayo nuu iyo.
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo chi ki'yo nuu to'o sa'a tana na kotoyaa yo'o.

Nuu ta'aro in ITS ma kokanooro. Kokotoro maaro

Si necesitas más información consulta los folletos de la serie "Educación para la vida y el trabajo", publicados por el INEA. También puedes consultarlos en la página electrónica: <https://bit.ly/2IPCSaC>

Ka'u ni'iro

Ka'u ni'iro tu'un ja yaa nuu tutu tenatu'un noon kuni ka'an to'o to'o sa'a te chaa.

Xra'anka maanIRO ka'u vita te nakani noon nijiniRO.

Ñayiu ja kajisiku va'a

Nuu yo sii iniro chinde ñanita'anro ja namaro, te sna'a nuu ja ku kuyaa va'a, va'a kuni te keja'a nama ñanita'an.

To'o sa'a te chaa:

Celia Méndez Guillermo

Natu'un.

Sa nika'uro tutu niyoo yii nijiniRO.

Ndasa nijani iniro ja ninakanIRO noon ka'an tutu ya'a, katu'un ñayiu, noon nikajani ini ja nika'aro.

Ndasa nijiniRO tu'un ja yaa nuu tutu.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

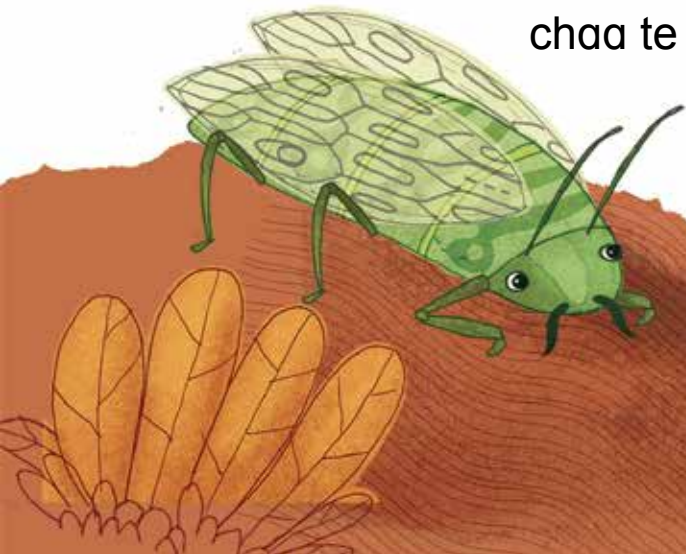
Nuu keja'aro ka'uro ni'i, nani'iro noon ku ja kuni ka'an chaa ja nisa'a, va'a suan kuni taka ñayiu ja kañuso'o.

Ka'u tutu ya'a “10. Sigarra jiin choko” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vita tu'un ya'a te nanduku tu'un si'i te tu'un ku'ia ja kaka'an ja kaiin nuu tutu ya'a.
- Nuu ka'uro ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Ja kuu ka'u va'karo kuni ja nde'e va'aro nuu yoo ndusu luli sata'an ya'a . , ... - te unkuin nuuro.
- Ka'u taka tu'un nuu ava'a kuu ja yatu'un, ja sanaa ini xi yo si'i ini.
- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Ka'u noon kaka'an ñayiu.

Ñayiu ja nikaja'nuu ndatiun

Si'u	Ndatiun
1. José López Juárez	2 yataka
2. Juana Hernández Martínez	2 piku
3. Pedro González Sánchez	1 karetiya
	1 seruchu

Natu'un.

Ndeu ku nuu jantiunyo tutu ya'a.

Ndeu nandi'yo.

Noon nani tu'un ja chaa to'o si'i.

Ka'u tutu nuu yaa taka si'u ndatiun.

Tutu nuu kayoso ñayiu

1. José Ortiz Domínguez
2. Maribel Hidalgo Morales
3. José Iván Quezada López
4. Catalina García
5. María Ramírez González

Tutu nuu yoso noon kuanyo

	2 kilo staa
	1 kilo sanaoria
	1 kilo kuñu chuun
	2 janu staa luli yuchi
	1n kuartu ya'a
	Sava kilo tinana kua'a
	1 xini aju
	1 nuu luli cilantru

Tutu nuu yoso taka ndatiun

	tn tunkuayu
	Uni yataka
	Uni piku
	tn karretilla
	in kubeta
	tn martiu
	Pinsa ja ja'aña alambre
	tn serruchu
	tn ndatiun ja chikua'ayo jiin
	Uu vote kaa
	Segueta ja ja'aña variya

Chaayo noon kajian nuu taka tu'un.

Ndasa nikacha taka tu'un nuu tutu uan.

Noon ka'an nuu tutu nuu yaa taka si'u ndatiun.

Naja'a jani iniro ja ka sa'a tutu nuu ka'an taka si'u ndatiun.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tutu nuu ka'an taka si'u ndatiun ja kuan ja nandi'i.
Nini ku ja suan chaaro nuu in tutu:

- tu'un kanuu.
- nini ku ja keja'aro chaaro suan ichi ninu te kenuuro ki'inro.

Ndi'i tutu nuu chisoyo, tu nasa'a ndasa chisoyo,
suni ka'an in tu'un kanu: ndesa kuu, xa'anka
kua'an in, uu, uni, te na kiu, yoo te kuia, te yoso
ndeui vei, te suni yaa si'u ja ka'ayu tini ñayiu.

Tutu nuu kachisoyo noon kasa'yo xi noon
kanandi'iyi siin siin kanda, sata'an ja kuu jiin
si'u jaluli ja kasku'a, xi sani kajaa, xi ndeui kuu ja
sku'aka te suan ndukoso.

Chaayo noon kajian nuu taka tu'un.

Noon ku ja vei nu tutu nuu ka'an taka si'u ndatiun ja
kuan ja nandi'i.

Chaa nuu tutu ya'a taka noon kundaayo.

**Ja ki'inro
kikuanro**

**Nakuniroo
nde'u ku ja
kanaro**

**Na kaxru'un
ndesa yaa
taka ndatiun**

Noon chisoro nuu.

Na tu'un chisoro nuu.

Chaa taka ndatiun ja nandi'iro.

Nande'e va'a tuturo nuu ka'an taka si'u ndatiun ja kuan ja nandi'i.

Nde'e nu:

- Nu yoso ndi'i ja kuniro.
- Nu keja'a suan ichininu te kenuu.
- Ja sinu noon ku ja kuni.
- Nu nicharo si'u ñayiu nijantiunro ndusu ka'anu xi ndusu luli.

Nasava'a nuu yoso taka ndatiun ja nandi'iro nuu tuturo.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ka'u taka tu'un.

anu	yoo	kixi	nduku	itu
choko	meke	jika	mini	tika
li'i	xiko	uxi	so'o	nana
mpaa	mini	viko	in	oko
	yoo	ru'u	ñama	

Naki'in te nachaa ndusu tu'un te ma keinro uu ja'a.

Nasaa ndusu yoo nuu sa'in sauro.

Ka'u taka tu'un.

a	an	a'a	a'an
asu	taan	ya'a	ka'an
e			
lelu			
i	in	i'i	i'in
isu	tiin	yi'i	chi'in
ɪ	ɪn	ɪ'ɪ	ɪ'in
tika	kɪnɪ	sɪ'ɪ	sɪ'in
o		o'o	
oko		so'o	
u	un	u'u	u'un
una	kun	yu'u	su'un

Na ndusu ja sa'ayo jiin yu'uyo yoo nuu yu'uro.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Ndusu ja yoo nuu sa'in sauro ku ja chaayo taka tu'un. Sa'in sau kuu ja chaayo yu'umayo. **Tu ka'an di'i ja ka'anyo jiin yu'uyo.**

Ndi'i ndusu tu'un kuu jaa jantiunyo nuu noon jani iniyo. Jaa uan ndi'i ndusu tu'un ñini jaa chaayo taka tu'un kuu, nandi'iyoo jaa kuniyo te nakuniyoo noon kuni ka'an taka tu'un jaa kuniyo chaayo, na tu'un kuniyo chaayo, ndasa kuniyo chaayo nuu tutu. Chaa sa'a ve'e nandi'ide yataka, sementu, ñiti, kakaa, nducha ja sa'ade in koo.

Suan ja'a ndusu sa'an yu'u mari: **a, ch, e, i, ï, j, k, l, m, n, ñ, mp, o, r, s, t, u, v, x, y.**

Suni yoo ndusu ja kasama sata'an ja kakuu ini yu'uyo, te suni sama tu'un ja ka'anyo jiin, ja uan ku ja kanuu ja chaa va'ayo jiin ndusu ya'a.

Ya'a kakuu ndusu tu'un ja skantayo yu'uyo: a, e, i, ï, o, u.

Ndusu tu'un jaa nuu ka'anyo tavayo tachi ichi kutuyo kakuu: an, en, in, on, un.

Ndusu tu'un jaa te'ende tachi nuu ka'anyo kakuu: a'a, e'e, i'ï, ï'ï, o'o, u'u.

Ndusu tu'un ja te'ende te natavayo tachi kutuyo kakuu: a'an, e'en, i'in, ï'in, o'on, u'un.

Ndusu tu'un ja te'ende te natavayo tachi kutuyo kakuu: aa, ee, ii, ïï, oo, uu.

Kuantiun taka ndusu yu'u maaro te sinuu taka tu'un.

a__u	__uku	__ee	i__u	kinĩ
lĩ__	m__nu	xini	naña	mpa__
ro'__	su__u	__iko	__a'a	o__o

Sinu tutu ya'a jin taka ndusa sa'a ja kumani.

Chaa ndichi

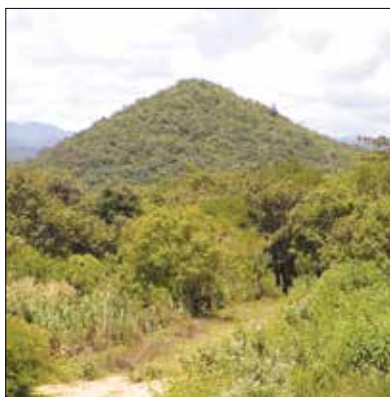
Nijani xra__n ini t__'o uan nd__sa kunani yaa ja ka__a'a uan. Kana__ani to'o ña'a__u ja to'o uan ninduku'un ini ja uu xi uni ñuu yani uan ka__ako __yo vi__o, te suni ñuu __aa, suan nitava __s'i'u yaa uan te vina nani yaa kuu ñuu suan nikuu, te vina nuu kandeyo ja kaicha'a yaa uan, nduku'un iniyo ndesa kaa sa'ama taka ñuuyo.

Sinu ndusa sa'in sau.

a		e	
l	ɪ		k
	m		ñ
mp		r	
t		v	

aa		ii		oo	uu
	en		ɪn		un
a'a		i'i			u'u
	e'en		ɪ'in		

Chaa si'u chii taka ja nikanatava ya'a.

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kanda'a.

Ku'e ja ki'in yo'o nu nasketa'anyo nuu iyo
Sava'ana ñayiu ki'in ku'e ya'a nu nasketa'an
ndeva'ana nuu ii

Noon kuu in ITS

Kakuu ku'e ja ki'in yo'o
nuu nasketa'anyo nuu iyo
jin ñayiu ja in ku'e ya'a.

Its kiti yikinaa ja ñu'u chiiyo te yee
ja yeeyo, te kiti yikinaa ja tu jiniyoo
nuu kasa'a

- **Candidiasis** (kaachi ja kenta nuu yaayo).
- **Pediculosis púbica** (kitiyiki naa luli ja sacha'an
ixi ja in nuu iyo).
- **Virus del Papiloma Humano (VPH)**. Nu kiti
yikinaa ja tu jiniyo nuu te ja ni'i xraan kuu, sa'a
ja ki'in ku'e ja nani cáncer nuu iyo, nuu tete
cha'anyo te suni sukuyoo.
- **VIH/SIDA**. VIH kuu kiti yikinaa ja tu jiniyo nuu
ja sa'a ja ki'in ku'e nana SIDA, ki'in yo'o nuu
nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a, xi
nu ja ka'a niñi nuu ta'a, nuu kajantiun yikitikiu ja
a nikajantiun, suni naa jaluli nu ta'an ku'e ya'a
te ja'a ja jachi se'e. Kiti yikinaa ja tu jiniyo nuu
ki'in ndi'i yiki kuñuyoo, te sa'a ja ki'in sava'ana
nuu ku'e yo'o.

Si'a nuu ta'an

Ja ki'in ñayiu ja nuu kasketa'an nuu ii (nuu
iyo, nuu tete cha'anyo xi nuu katitu yu'u ta'an).
Yachika ki'in yo'o nuu yoo xraan ñayiu yakayoo xi
nuu nasketa'anyo nuu iyo te tu nditoyo mayo.

Taka ku'e ja ki'in yo'o
nuu tu nditoyo mayo
ja kasa'anyo nuu iyo

tn tunkuayu
Uni yataka
Uni piku
tn karretilla
in kubeta
tn martiu
Pinsa ja ja'aña alambre
tn serruchu
tn ndatiun ja chikua'ayo jiin
Uu vote kaa
Segueta ja ja'aña variya

- Kuandiunyo nuu...
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo...
- Ma ku'a nu nuta'anyo ndatiun ja jantiunyo
(sa'ama ja jasuyo nuu iyo, ndatiun ja seteyo
nuuyo te sepiyu ja nakachayo yu'uyo).
- Nakachava'ayo nuu iyo.
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo chi ki'iyoo nuu to'o sa'a
tana na kotoyaa yo'o.

Nuu ta'aro in ITS ma kokanooro. Kokotoro maaro

Si necesitas más información consulta los folletos de la serie "Educación para la vida y el
trabajo", publicados por el INEA. También puedes consultarlos en la página electrónica:
<https://bit.ly/2IPCSsC>

Tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu

2 kilo staa

1 kilo sanaoria

1 kilo kuñu chuun

2 janu staa luli yuchi

in kuartu ya'a

sava kilo tinana kua'a

lxini aju

1 nuu luli cilantru

1. José Ortiz Domínguez
2. Maribel Hidalgo Morales
3. José Iván Quezada López
4. Catalina García
5. María Ramírez González

Natu'un.

Ndsa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda sñn taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyu taka tu'un ya'a.

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 2

Ya'a kuu ja kundaayo:

- ◆ Ka'u taka noon ka'an nuu tutu jaa yaa si'uro te ka'an ja kadero nuu chinde ñayiu nda'u te sua nakuni noon ka'an.
- ◆ Ka'u te nduku tu'un kanu nuu tutu ja ka'an ja kadero nuu chinde ñayiu nda'u.
- ◆ Ka'u ni'i taka tu'un va'a kaxu'un ndasa ku'an te noon sa'a.
- ◆ Chaa, nande'jaro te nasava'aro in ndusu tu'un.
- ◆ Kuni ndasa kaa tutu nuu yaa si'u ja ka'an ja kande nuu chinde ñayiu nda'u te tu'un nuu kee ndusu.
- ◆ Nakuni naja'a kaka'u tutu nuu ka'an ja kande nuu chinde ñayiu nda'u te tu'un nuu kee ndusu.
- ◆ Kuni naja'a kajantiun **a, e, i, i, o, u / an, en, in, on, un**, nuu kachaa taka tu'un.

Ka'u noon kaka'an ñayiu.

Natu'un.

Naa tutu ku ja jian to'o ya'a ve'e nuu kasa'a tana.
Ndenu nandi'iyu tutu ya'a.
Noon jaa va'a ni'iro jin tutu ya'a.

**Nanduku tutu luli nuu ka'an jaa yosoro, ka'u te
chaa noon jian taka tu'un.**

Ndeu xi naa ve'e nisa'a tutu ya'a.

Naa tu'un nani'iro nuu tutu nuu ñu'un taka si'u jaa kunuu
ja tiin xini ndi'i ja kaya in ve'e.

Na tu'un kanuu yuva'aro nuu tutu nuu yaa ndi'i si'u ñayiu
jaa kain nuu in nuu chindee.

**Sna'a ndeu ka'an tutu luli jaa ka'an jaa kandee nuu
in nuu chinde ñayiu nda'u.**

Ka'u tutu luli nuu ka'an jaa kande nuu in nuu chindee ñayiu nda'u te sua nandukuro in tu'un kanu.

1. Na kiu, yoo te kuia key ja nikasa'a:

---

2. Naa kiu, yoo te kuia ka'an ja kuantunkayo tutu ya'a:

---

3. Si'u ñayiu jaa kunuu nuu ndi'i jaa kayaa in ve'e yatiun:

---

4. Si'u ndi'i jaa kain nuu in nuu kachinde ñayiu nda'u:

---

5. Noon ka'an nuu tutu jaa chinde yo'o ñayiu nda'u.

Ka'u va'a tu'un kanu jaa kaya chii tu'un ya'a Nu
kayoso ja kaiin nuu kachinde te chaa noon ku ja
jika nuuro.

Noon kuni ka'an CECASOEH.

Jandaa kuu tu'un CECASOEH.

Ndasa kaiin xii kakii nuu in nuu chindee ñayiu nda'u
taka ñayiu jaa cha'nka kain nuu.

UN NU KANDEYO JA CHINDEE YO'O NU KU'UYO
TUTU JA KAXU'UN JA KANTEYO NU CHINDE JA KU TANA
KU IN JA KU TIUN TE NDE'E VA'A CHINDE JA KU TANA NAYIU KU'U

Tutu ja kaxu'u: 3110388497
Nu ja kaxu'un ja yuva'a: 1/SEP/2016 al 31/AGO/2019
Kiu ja ni kaja'a xi ni kenta: 1/9/2016
Módulo: PROSALUD
Nuu: Nundua

Taka si'u
Si'u: Valdez Fernández Juan Héctor
currp: VAFH5408221HDFLRC07
Ndeu yanii: ichi, tu'un ja ka'uyo ve'eni, tu'un ja ka'uyo ñuni, ndasa nani ñuni

Tutu nu ka'a ndasa kayoso taka nayiu			
Nuu kayoso ñayiu ja kani'i			
Si'u		Jayii xi jasi'i	Kiu, yoo te kuia ja ni kakuyo
3110388497-1	Valdés Fernández Juan Héctor	H	21/08/1954
3110388497-2	Alonso de Vega María Teresa	M	4/10/1954

Tutu ja kaxu'un nu kantenii nu kachinde te kaii
te yuva'a xu'un ja chinde te kaii
chinde te kaii

Ka'u nuu tutu luli jaa ka'an jaa kandee nuu in nuu chinde ñayiu nda'u.

In jaa nikanatava: ja nikaka'yu jaa ka'an ja kuniyo nuu ja ve'e nuu kachindee ñayiu nada'u jaa ku tana.

Tu'un ja kaxru'un: kuu ja ka'u ja ku in ñayiu ja kachindee.

Ka'an naa kiu nii kaa sa'a tutu ya'a: kiu nii kasa'a te nikanaschitu tutu nuu ka'an ja kain ñayiu nda'u te kanaschitu ñayiu jaa.

Modulo: ve'e te kiu kaja'a tutu nuu ka'an jaa kachinde ñayiu nda'u.

Ñuu ka'an: ñuu nuu nikaku ñayiu jaa ki'in tutu jaa ka'an jaa chinde ñayiu nda'u.

Yuva'a: ka'an ndesaa kiu xii yoo kuu kuantion tutu jaa chindee ñayiu nda'u.

Ve'e nuu ku tana: ve'e nuu kasa'a tana ñayiu jaa kaku'u.

Si'u kanuu ñayiu ja kunuu: tu'un kanuu nuu ka'an si'u, si'u tutu kanuu te ndeu yaa ñayiu ja nikaja'a tutu ya'a nuu jaa ka'an jaa kachinde ñayiu nda'u.

Nuu kayoso ja kaiin nuu kachinde: si'u se'e, ñasi'i jaa chindee jaa sa'a tana te suni maa jaa kunuu.

Tu'un kanu jaa nandi'iyu: ñayiu jaa kunuu nuu ndi'i in ve'e nini kuu jaa kuni tu'un kanuu.

Ka'ayu si'u ja yoo iniro: si'u kanu ñayiu jaa kunuu nuu ndi'i in ja kayaa in ve'e.

Nanduku nuu in tutu luli kanuu nuu ka'an jaa chinde ñayiu nda'u te chindi'u taka tu'un.

1. Kanuu ñayiu ja kunuu
2. Ve'e nuu ku tana
3. Ja ka'an tutu nuu kayoso ñayiu nda'au
4. Siu ñayiu ja kani'i

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tutu nuu ka'an ja yosoro nuu chindee ñayiu nda'u ja ku tana ku in tutu ja kunuu ja ku in ñayiu jiin se'e, ja chinde ja kuu tana, ve'e nuu kasa'a tana, kasa'a jin tutu nuu yoso (CAUSES) te chinde 275 taka nuu ja ta'anyo. Tutu ya'a jaa chaa kunuu nuu ñuu nuu yi'i ñuuyo, jin nuu chinde ñayiu nda'u.

Taka nuu ku:

- Tu'un ja kaxru'un
- Ñuu ka'anu
- Ve'e nuu ku tana
- Kanuu ñayiu ja kunuu
- Nuu kayoso ja kaiin nuu kachinde
- Ja ka'an tutu nuu kayoso ñayiu nda'au
- Si'u kanuu

Chaa si'u tutu nuu ka'an ja kande nuu kachindee ñayiu nda'u.

Tu'un ja kaxru'un	Ñuu ka'anu	Ve'e nuu ku tana
Si'u ñayiu jaa kunuu si'u	Ja ka'an tutu nuu kayoso ñayiu nda'au	Nuu kayoso ja kaiin nuu kachinde
	Si'u kanuu	

UN NU KANDEYO JA CHINDEE YO'O NU KU'UYO

TUTU JA KAXU'UN JA KANTEYO NU CHINDE JA KU TANA
KU IN JA KU TIUN TE NDE'E VA'A CHINDE JA KU TANA NAYIU KU'U

Tutu ja kaxu'u: 3110388497
Nu ja kaxu'un ja yuva'a: 1/SEP/2016 al 31/AGO/2019
Kiu ja ni kaja'a xi ni kenta: 1/9/2016
Módulo: PROSALUD
Nuu: Nundua

Taka si'u

Si'u: Valdez Fernández Juan Héctor
curp: VAFH5408221HDFLRC07
Ndeu yanti: ichi, tu'un ja ka'uyo ve'eni, tu'un ja ka'uyo Ñuni, ndasa nani Ñuni

Nuu kayoso ñayiu ja kani'i

Tutu nu ka'a ndasa kayoso taka nayiu	Si'u	Jayii xi jasi'i	Kiu, yoo te kuia ja ni kakuyo
3110388497-1	Valdés Fernández Juan Héctor	H	21/08/1954
3110388497-2	Alonso de Vega María Teresa	M	11/09/1958

Tutu ja kaxu'un nu kanteni nu kachinde te kaja'a tana, te vey nu tutu taka kue'e ja ku chinde ni'i, te yuva'a xu'un ja chinde nayiu nu ni kakija'a kaku'u. Ka ja'a nu ma nayiu ja kunu tutu ja ka'a ja chinde te suni ka'a nou ku ja sa'a taka nayiu ja kayoso nu tutu.

Ja va'a ku ja kaxu'un ja cecasoeh ku ja uni kuia te ndi'i ja ku 31/ago/2013.
Te vasu, ja ku inka ja'a ja nachiso ja nayiu ma ku inka CECASOEH.

Ja ka'a ja yoo va'a cecasoeh, taka nayiu ja kayoso nu tutu nachiso ma suanni te nayiu ja inkoso jaa ma. Ndi'i nayiu cha'u cha'uni sani ka'a nu ma tutu va'a ku nachiso ma taka kuia.
Nu ni nasama in si'u nu tutu ya'a, kaxu'uni nu ve'e nu kachinde xi kakaxu'un nuyo ja kaya

In nu kandeयो ja chinde yo'o nu ku'uyo ku ja ku ndi'i nayiu fiuu ku, ma ku ja in nayiu kee ja maa ja'a, ii kua'a nu sa'a sua te ku ki'i vekaa.
Nayiu ja kunu nu ve'e nu yaa jin articulo 77 Bis 4, Fracción I, II o III ley ja kunuu nu ndi'i ja kuyaa va'ayo.

Juan Héctor Valdés Fernández

Si'u ja kanu xaa ja sa'ani nu in tutu nu ka'a ja ni ki'inni vasu xu'un xi na ndatiun ku ma.

Ka'u ni'iro

**Ka'u ni'i taka tu'un te natu'un noon kuni ka'an chaa
nii sa'a te nichaa.**

Sua ku'an:

- a) Kuan tutu luli nuu ka'an kuu ki'iro vasu jin karru.
- ch) Cho'o, va'a kuniro.

Suan sa'aro:

- e) Cho'o, va'a kuniro.
- d) Kuan tutu luli nuu ka'an kuu ki'iro vasu jin karru.

Noon kuni ka'an tu'un nuu yoso a) jin d).

Te nuu nii ka'uro tu'un ja kaya siki, in ni'i ka'an.

Naja'a ku ja ka'u va'yo, te ka'an va'yo nuu ka'uyo in
tu'un ja vei nuu tutu ya'a.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Sava'ana najiin yu'u ka'uyo kanuu ja ka'an va'ayo, chii suan kuniyo noon kuni ka'an chaa ni chaa tutu ya'a.

Ka'u va'aro chii va'a suan ku kuni ñayiu noon kasa'a ja ka'an, ndeu kain.

Ka'u ni'i tu'un ya'a.

Xra'anka ka'u vitaro suan te va'a kaxru'unro noon ka'an.

Confucio nika'an:

Ka'an noon jiniro. Nu u tu jiniro ma ka'aron, chi suan kuu ja jinindiayo.

Nuu naketa'anro jin in ñayiu ja va'a inii, suni kova'a iniro jin. Nu u kandiyo nuu in ñayiu ja ja'a ini ñande'e maro nuu suni suan sa'aro.

Nuu ka'anro jiin ñani ta'anro kuni ja sa'aro nuu noon nika'anro.

Naka'u jaa tutu sani nikakei jiniro.

Tu'un xranuu: ja ka'an ndasa sa'aro.

Tu'un ku uu:

- Tu'un xranuu ja ndoo kuu.
- Tu'un ku uu ka'an ndasa sa'aro.

Tu'un ku uni: ja ka'an ndasa sa'aro.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo.

Natu'un.

- Nikuu nikaxru'unro noon kuni ka'an chaa nisa'a te nichaa.
- Nikuu ninatu'unro tu'un kanuu jaa vei nuu tutu.
- Nijiniro jaa yoo tini nuu ndasa kaxru'un chaa nicha tutu nuu chaa ja ka'u.

Ka'u tutu “14. Ina jiin cho'o” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vitatu'un ya'a te nanduku tu'un si te tu'un ku'ia ja kaka'an ja kaiin nuu tutu ya'a.

- Nu u ka'uro ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Ja kuu ka'u va'karo kuni ja nde'e va'aro nuu yoo ndusu luli sata'an ya'a (. , ... -) te unkuin nuuro.
- Ka'u taka tu'un nuu ava'a kuu ja yatu'un, ja sanaa ini xi yo sii ini.
- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Ka'u noon kaka'an ñayiu.

Ni'i xraa kuun sau.

Ndoyo ya'a, java'a mayo ku.

Ka'anyo nuu ke ndusu te kaxu'unyo ja kande va'ayo.

Ku na keja'ayo chayoy.

Chaayo noon kajian nuu taka tu'un.

Na tu'un kanandi'i to'o ya'a ja chaa.

Ndeu nandi'iyo tutu ya'a.

A nichaaro in ja'a tutu ya'a, ndeu ninandi'iro.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tu'un ja ka'an nuu kee ndusu kuu in tutu jaa chaayo va'a ka'u ni'i. Kenda nuu kee ndusu te suan kuniso'o tini ñayiu.

Ya'a yoo uu nuu ndasa kanda:

- Joo te ndoo kuu
- Ndi'i kajini so'o

Yoo tini nuu tu'un ja kenda nuu kee ndusu, ya'a kajisiku kuun.

- Tu'un ja kuu in ñayiu
- Jaa kuu ñayiu jaa kakunuu nuu ñuu
- Jaa kuu ndi'i ñuu
- Jaa kuu in ve'e kanuu nuu kasa'a tutu

Tu'un kanuu ja kaxru'un kaji noon ndaku, va'a suan kuni ñayiu noon kuu ja sa'a.

Suan ku'an:

- Nuu ndeu kii (ja naki'in)
- Noon ndaku
- Kiu, yoo, kuia te ndeu nikuu
- Jaa chu'un (jaa chaa tu'un)

Ka'u tu'un te ka'ayu nuu jandaa kuu, xii tu ndaa.

Tu'un	Jan ndaa kuu	Tu ndaa
Tu'un ja ku nuu kee ndusu ku in tu'un jaa kachaa va'a, ka'u ni'i.		
Yoo tu'un a ku'a ku te tu nikachaa va'a.		
Kuniyo ja kuniso'o ñayiu ja naki'in.		
Uni nuu tu'un ya'a yoo.		

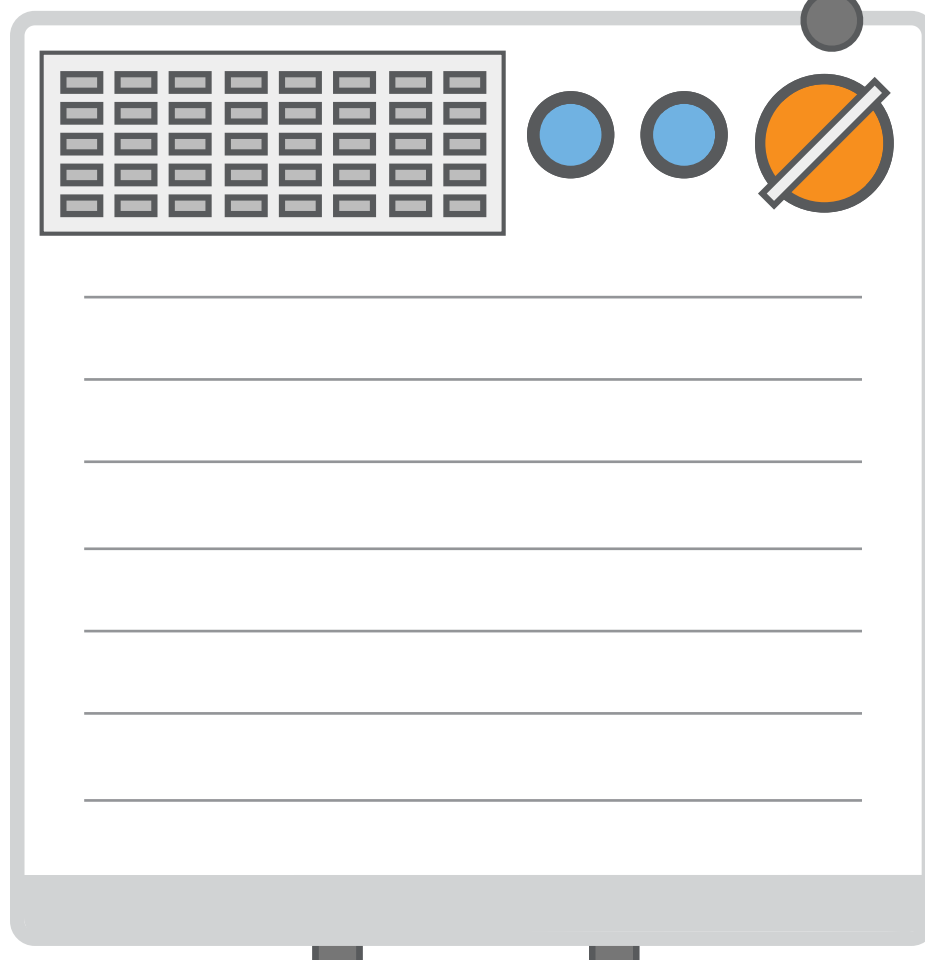

Chaa taka nuu tu'un ja kenda nuu ke ndusu, ndeu yoo tu'un ya'a.

Nuu ndeu kii (ja naki'in)

Noon ndaku

**Jaa chu'un
(jaa chaa tu'un)**

Ka'u ni'i tu'un ja kenda nuu kee ndusu.

**Ka'u tu'un ya'a te chindee Lupi ja chaa tu'un kanuu
ja kenda nuu kee ndusu.**

Lupi ja yaa San Isidro kuni kaxru'un nuu ñayiu
ja kayaa Santa Cruz ja niya'a ñu'u yu'u ichi te tu
kaku ja'a.

Ndeu nichaa tu'un ya'a.

Noon kuu ja ka'an tu'un ya'a.

Na nuu ki'in tu'un ya'a.

Naa kiu, yoo te kuia te ndeu nikuu keinro nuu.

Tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu

Nde'e va'aro ja tu'un ndusuro ka'an taka tu'un ya'a:

- Ku'a tu'un
- ʔn nuu ndeu kii (ja naki'in)
- ʔn tu'un kaji
- Naa kiu yooyo
- Jaa chu'un (jaa chaa tu'un)

Nasava'aro tu'un ja ka'an nuu kee ndusu, nuu tu yuva'a.

54

Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo

Ka'u tutu te nde'e taka tu'un ja kanda tuunka.

24. Chaa ndichi

Suan nisa'a **ñani** ta'anyo **uan** yaa nuu kañu'u sa'ama **kun** ñuu uan.

ɪn jasi'i **te ɪn** jayii kañu'uns'a'ama ñuu nani San Juan Jukila Vijanos, uuka **ta'an** ñayiu **vikoyo** ñuu ja **nani** mixe, te uuka ja ñuu ja nani Vetasa, te uuka kañu'uns'a'ama ñuu Yalina.

Nandein va'a tu'un sani ku'an taka ndusu.

a	e	i	ɪ	o	u

an	ɪn	un

Ka'an nou kuni.

Ninani'iro nuu nisama ti'i ndasa chaayo taka tu'un.

Jiniro ja...

Tu'un: **an, en, in, on, un** nani tu'un ja tavayo tachi ichi kutuyo. Taka nuu tu'un ya'a kuu ja tavayo tachi ichi kutuyo nuu nika'anyo, te chaayo jiin **n** nuu ndi'i tu'un.

Te ya'a ku **a, e, i, o, u**, te nani ndusu suani.

Ki'in in tu'un doo ja kaya ichi nda'a va'aro te keinro nuu kumani te suan sinuro taka tu'un.

Kun sau _____ sa'a tiun.	te ted
Kun kaka'an _____.	suan sua

_____ te jita saa luli.	Ndeche deche
_____ mi'i ja kuu taka.	Stutu tutu
Jikoña _____ ja kuu nana.	nducha ducha
Tiin _____ chii u'u xran.	sa'an sa'anta
_____ tu'un kuantu'un.	Ka'an Ka'a
Ndito _____ tata.	dito ndito

Sinuu taka tu'un.

1. Ta'_____	2. Xi_____
3. K_____	4. Tu'_____
5. _____u	6. _____a
7. _____i	8. _____xa

Nde'e va'a te nasava'aro tu'un ndusu ja tavayo ichi kutuyo te suni jiin ndusu suani.

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kanda'a.

UN NU KANDEYO JA CHINDEE YO'O NU KU'UYO

TUTU JA KAXU'UN JA KANTEYO NU CHINDE JA KU TANA
KU ËN JA KU TIUN TE NDE'E VA'A CHINDE JA KU TANA NAYIU KU'U

Tutu ja kaxu'u: 3110388497
Nu ja kaxu'un ja yuva'a: 1/SEP/2016 al 31/AGO/2019
Kiu ja ni kaja'a xi ni kenta: 1/9/2016
Módulo: PROSALUD
Nuu: Nundua

Taka si'u
Si'u: Valdez Fernández Juan Héctor curp: VAFH5408221HDFLRC07 Ndeu yanii: ichi, tu'un ja ka'uyo ve'eni, tu'un ja ka'uyo Ñuni, ndasa nani Ñuni

Nuu kayoso ñayiu ja kani'i			
Tutu nu ka'a ndasa kayoso taka nayiu	Si'u	Jayii xi jasi'i	Kiu, yoo te kuia ja ni kakuyo
3110388497-1	Valdés Fernández Juan Héctor	H	21/08/1954
3110388497-2	Alonso de Vega María Teresa	M	11/09/1958

Tutu ja kaxu'un nu kanteni nu kachinde te kaja'a tana, te vev nu tutu taka kua'e ia ku chinde ni'i.
te yuva'a xu'un ja chinde nayiu nu ni kakija'a kaku'u. Ka ja
chinde te suni ka'a nou ku ja sa'a taka nayiu ja kayoso nu

Ja va'a ku ja kaxu'un ja cecasoeH ku ja uni kuia te ndi'i ja
Te vasu, ja ku inka ja'a ja nachiso ja nayiu ma ku inka CEC

Ja ka'a ja yoo va'a cecasoeH, taka nayiu ja kayoso nu tutu
jaa ma. Ndi'i nayiu cha'u cha'uni sani ka'a nu ma tutu va'a
Nu ni nasama in si'u nu tutu ya'a, kaxu'uni nu ve'e nu kac

tn nu kandeyo ja chinde yo'o nu ku'uyo ku ja ku ndi'i na
maa ja'a, ii kua'a nu sa'a sua te
Nayiu ja kunu nu ve'e nu yaa jin articulo 77 Bi
ja kunuu nu ndi'i ja kuyaa

Juan Héctor Valdés Fer

Si'u ja kanu xaa ja sa'ani nu in tutu nu ka'a ja ni ki'inn

Ver cuál es el texto del mensaje
radiofónico

Natu'un.

Ndasa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda siin taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyu taka tu'un ya'a.

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo 3

Ya'a kuu ja kundaayo:

- Nde'e taka nuu ja nikanatava va'a kuniro ndasa ka'an tutu nuu ka'an ndasa sa'ayo ve'e nuu teteyo te nakoo ichi.
- Ka'u va'a te nani'ro tu'un kanuu tutu nuu ka'an ndasa sa'ayo ve'e nuu teteyo te nakoo ichi.
- Kuu sɿ te ku kui'a ini ka'u ni'i in tutu.
- Chaa, nande'e va'a te nasava'aro tutu nuu kachiso na ko'oyo.
- Kuni ndasa kaa tutu nuu ka'an ndasa sa'ayo ve'e nuu teteyo te nakoo ichi te tutu nuu kachiso na ko'oyo.
- Nakuni naja'a kachaa in tutu nuu kachiso na ko'oyo.
- Nakuni ndeu nandi'iyɔ **a'a**, **e'e**, **i'i**, **i'i**, **o'o**, **u'u** nuu chayɔ taka tu'un jiin ndusu ya'a.

Nde'e taka nuu ja nikanatava te ka'u noon kaka'an ñayiu.

Nuu teteyo xranka sa'ayo in yau.

Ndesa ñaa.

Nde'e, ya'a ka'an ndesa kuñaa yau.

Jaan, ya'a ka'a ndi'i ndasa sa'ayo.

Natu'un.

Ndasa nani tutu ja kaka'u ñayiu.
Ndeu nandi'iyu tutu ya'a.
A jantiunro tutu ya'a. Nakiu.

Naa tu'un vei nuu kaya ndusu D.

Jiin taka ja nikanatava ja vei nuu kayaa ndusu E, noon
ka'an tutu ya'a jani iniro.

Ka'u ndi'i tutu.

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Ja sava'ayo nu teteyo te ja kuñaichini, nandi'yo taka ndatiun te sua sa'ayo. Nandi'yo ja chinde yo'o in nayiu ja jini ndasa kasa'a tiun ya'a.

Ma sa'a yaniyo nu teteyo yu'u in yucha xi soko te nu ja'a nu kua'a nducha ja ji'yo. Nde'e va'ayo nu sava'yo nu teteyo nu ja'a tachi. Kenyo yuju'ee nu teteyo nu tu ja'a ndikandi. Te sata'a nu jateteyo ya'a tu nandi'i nducha.

A. TUTU NU YOSO TAKA NDATIUN JA NANDI'YO

Ndesaa	Ndatiun
Uu	lamina kaa
U'un	variya
Iñu	yunu (1.80 metro ja jicha te 2 metro ja kani)
Oko u'un	yuno (1.80 metro ja kani te 10 centimetro ja jicha)
tn siento	nduyukaa
Uu siento	tavike
Uni	Kaa ja chitinyo yujue'e
Uxi	Vultu sementu
tn	Karru yuu ndi'i

Ndesaa	Ndatiun
tn	Karru ñiti
tn	Karru yuu ja ku ja'a ve'e
Uu	Kilo alanvre ja ku'niyoo
Kun	Yunu suku ja ñaa 2.5 ja kani
tn	Tuvu PVC ja 4 pulgada
tn	kodo pvc ja 4 pulgada
Kuun	vultu kaka
tn	tn kaa ja naskunuyoo ja ku yujue'e

CH. TAKA JA KUÑUVA'A IN NU TETEYO

Nu ja kija'ayo sava'ayo nu teteyo, kuniva'ayo nsada kua'a ja sa'ayo nu teteyo. Sa'ayo taka ndasa kua'a.

Yau: kuu yau ja sa'ayo nu ñu'u te sa'a kunuyo va'a kuña 1.80 xi 2.50 metro.

Kamara: kuu taka xin ja jas u yau te sa'ayo jin tavke te sementu. Sa'ayo nu yundava ñu'u va'a ma unkoyo xin.

Nu unkoo: kuu jandasu taka xin nu teteyo, te yuva'a ja yituu te j ama kiu nducha sau nu yau nu teteyo.

Pisu: kuu yunu nu jañuyo, jenyu nu yau va'a ku teteyo te ma kanakavayo.

Sanitariu: ku nu ndukoyo va'a ku teteyo, ku sa'ayo jin yunu.

Kuartu: ku ve'e luli ja sa'ayo siki yau nu teteyo.

E. NDASA KUA'A JA SA'AYO UN TETEYO

1. Sa'ayo yau. Yau kunu sa'ayo ja ñaa 1.80 metro xi 2.50 metro.

2. Sa'ayo ja'a jin variya, yuu te sementu jin ñiti. Nu nidi'yo ni sa'ayo ja'a, kija'ayo sa'ayo ndekun xin jin taviki. Nu ñu'u ma kasuyo jin sementu. Taka xin va'a koo va'a ku kija'ayo sa'ayo ve'e luli.

3. Kenyo tuvú PVC in xin, ku'uniyo xin mua jin alanvre te nduyukaa. Kenyo kodo PVC va'a jaa tuvú inte nu ñu'u.

4. Sa'ayo ja kundi'u nu ma yau. Sa'ayo jin sementu xi jin yunu, ndekun xin sa'ayo nakuña 30 centimetro. Va'a ma kiu nducha sau xi mi'i nu.

5. Sa'ayo ja kundi'u nu ma yau, ku sa'ayo jin yuni xi jin sementu, yuu ndi'i, nducha te ñiti. Kasu va'ayu nu, te stoyo nu ki'i cha'a.

6. Sa'ayo ve'e luli siki yau, kuandiunyo kun yunu loo. Yunu loo ya'a chinduiyo 30 xi 40 centimetro ndekun xin va'a ma ndua.

7. Kenyo ndenkun xin ma ve'e, jin tabla yunu te stinyo jin duyukaa. in xin sa'ayo in yau va'a kiu tachi.

8. Ja kundi'u siki ku kuandiunyo lamina kaa te chitinyo jin nduyukaa. Te sa'ayo in yau chi lamina va'a ku ja'a tuvú PVC, ja kenta inti nu kaya yau. Kundi'ni lamina va'a kuu kunu nducha.

9. Sa'ayo nu ndukoyo teteyo jin tabla yunu. Ku ndeyo ndasa k aja kasa'a jin sementu va'a kana va'a. ma sa'a suku xayo, vatuni ku va'a ku kuandiun jaluli suni.

10. Te vasu kenyo yujue'e, kuandiunyo tabla yunu te kaa ja stinyo yujue'e va'a ku kasuyo te kuñayo.

D. TE VA'A NA'A KUÑUVA'AYO NU TETEYO

- Nde'eyo ja ma kiu nducha nu ja'a cha'a, chi kija'a ja'a xiko.
- Ma chu'nyo cloro, pinu xi aceite ni kayu nu yau.
- Nakua'yo ndikiuni
- Kundi'uni yujue'e

- Ndikiuni chu'nyo ti'i kaka uu jinu kiu.
- Nu ja'a xiko te ja ku te'eyu ma cha'a ku chu'nyo yaa ñu'u xi yuxi yunu.

Ka'ayu jiin in (✓) nuu ja ndaa kuu xii tu ndaa.

Tu'un	Ja ndaa kuu	Tu ndaa
Nuu tutu ka'an naa ndatiun nadi'i ja sa'a nuu tete.		
Uxi taka yoo ndasa sa'ayo nuu teteyoo.		
Nuu teteyo ja yoo ichi tu nandi'i nducha.		
Ñayiu ja jini kuu ja sa'a nuu teteyo.		
Yani yu'u in yucha kuu sa'ayo nuu teteyo.		

Jin tu'un maroo chaa noon yatu'un taka tu'un ya'a.

Ndasa kakei ja kuu nuu tete.

Ndeu ka kuu taka nuu nuu in nuu teteyo.

Chaa uni nuu ndasa sa'ayo nuu teteyo.

Ndeu nandi'iyō ja'a ja kuu nuu tete.

Kei ndasa sa'a va'a nuu teteyo.

**Chaa noon jiniro siki nuu ka'an ndasa sa'ayo ve'e
nuu teteyo te nakoo ichi.**

Ndasa ku'an.

Na tu'un kanuu yoo nuu.

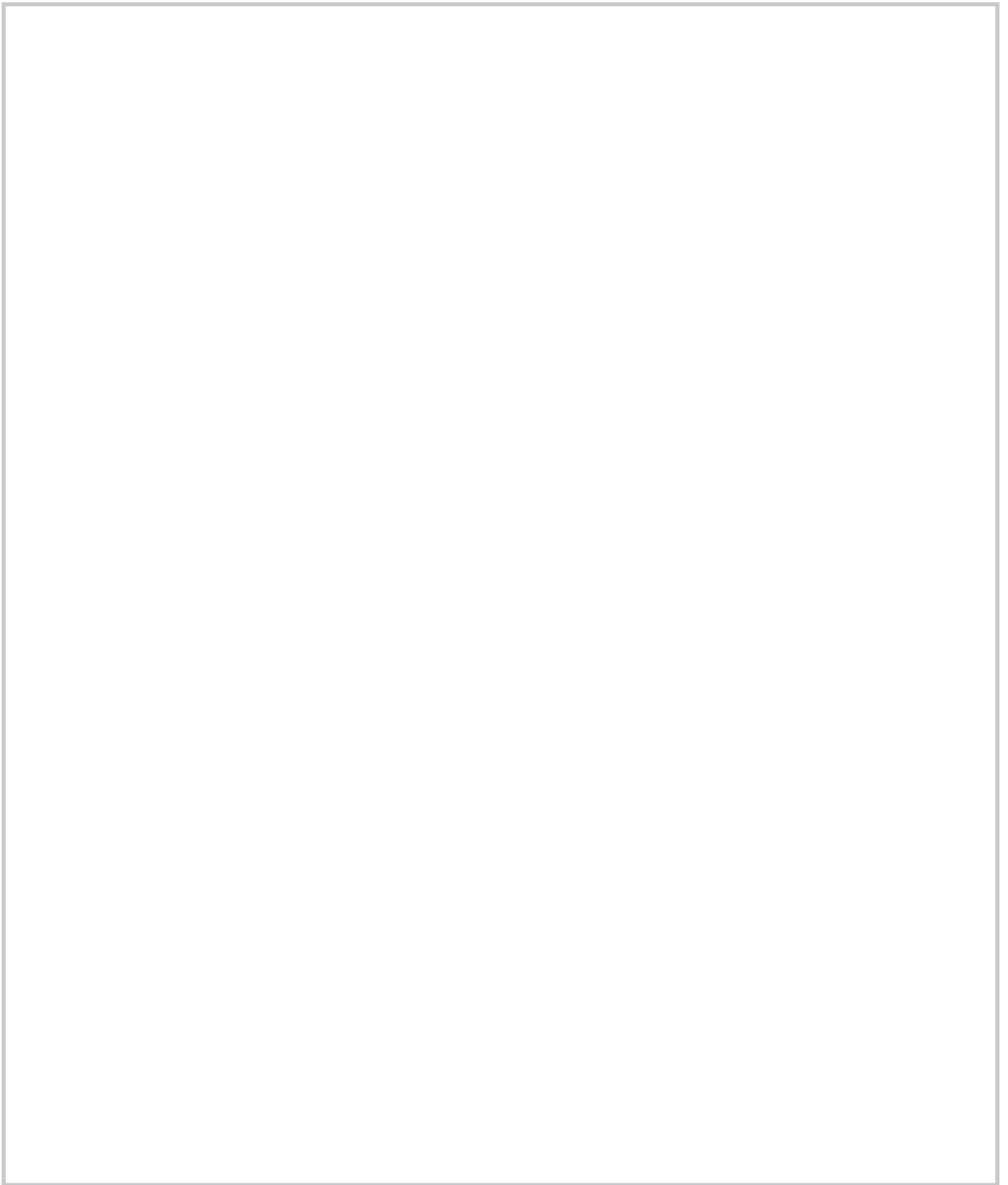
Ndasa yoso taka tu'un nuu tutu ya'a ja ka'an ndasa sa'a
in tiun.

**Nuu nika'ayu natava in tutu nuu ka'an ndasa sa'a
in tiun.**

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

In **tutu nuu ka'an ndasa sa'a in tiun** ku in tutu nuu ka'an noon nandi'iyu nuu noon sa'ayo.

Nuu tutu ja ka'an ndasa sa'a in tiun sna'a ndasa sa'a taka tiun, ja skaka in kaa ja satiun, ja sa'a in tutu xii ja sa'a in ve'e.

Yoo tutu nuu ka'an ndasa sa'ayo in tiun sata'an taka tu'un ja yoso ya'a:

- Si'u tutu ja ka'an ndasa sa'a in tiun
- Ka'an noon nandi'iyu te ndasa sa'ayo
- Tutu nuu vei si'u ndatiun
- Ka'an ndasa sa'a in tiun
- Ka'an ja koto xii ja sa'a in tiun

Yoo tutu nuu ka'an ndasa sa'a in tiun te suni vei kua'a tu'un, sani kuu: taka tu'un ja vei nuu xini in tutu te in ndatiun kanuu, nuu katava nuu in ve'e kanu xi nuu kasatiun; xi suni kaxu'un ja ma sa'a xii ja kokoto maa.

Yoo tini nuu tutu ja ka'an ndasa sa'a in tiun: ja sa'a vasu in tutu, ja sa'a in ndatiun xii ve'e xii na inkaa.

Chaa nuu tutu ja ka'an noon sa'a taka tu'un ja yaa si'u ndoo nuu tutu ya'a.

1. Si'u
2. Ka'an noon sa'a
3. Tutu nuu ka'an
4. Taka nuu in nuu tete
5. Taka ndasa sa'a
6. Suan te na kuyaa na'a in ti'i nuu teteyo

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Ja sava'ayo nu teteyo te ja kuñachini, nandi'yo taka ndatiun te sua sa'ayo. Nandi'yo ja chinde yo'o in nayiu ja jini ndasa kasa'a tiun ya'a. Ma sa'a yaniyo nu teteyo yu'u in yucha xi soko te nu ja'a nu kua'a nducha ja ji'yo. Nde'e va'ayo nu sava'yo nu teteyo nu ja'a tachi. Kenyo yuju'ee nu teteyo nu tu ja'a ndikandi. Te sata'a nu jateteyo ya'a tu nandi'i nducha.

A. TUTU NU YOSO TAKA NDATIUN JA NANDI'YO

Ndesaa	Ndatiun	Ndesaa	Ndatiun
Uu	lamina kaa	tn	Karru fiti
U'un	variya	tn	Karru yuu ja ku ja'a ve'e
Iñu	yunu (1.80 metro ja jicha te 2 metro ja kani)	Uu	Kilo alanvre ja ku'niyoo
Okò u'un	yuno (1.80 metro ja kani te 10 centimetru ja jicha)	Kun	Yunu suku ja ñaa 2.5 ja kani
tn siento	nduyukaa	tn	Tuvu PVC ja 4 pulgada
Uu siento	tavike	tn	kodo pvc ja 4 pulgada
Uni	Kaa ja chitinyo yujue'e	Kuun	vultu kaka
Uxi	Vultu sementu	tn	tn kaa ja naskunuyoo ja ku yujue'e
tn	Karru yuu ndi'i		

CH. TAKA JA KUÑUVA'A IN NU TETEYO

Nu ja kija'ayo sava'ayo nu teteyo, kuniva'ayo nsada kua'a ja sa'ayo nu teteyo. Sa'ayo taka ndasa kua'a.

Yau: kuu yau ja sa'ayo nu ñu'u te sa'a kunuyo va'a kuñaa 1.80 xi 2.50 metro.

Kamara: kuu taka xin ja jasu yau te sa'ayo jin tavke te sementu. Sa'ayo nu yundava ñu'u va'a ma unkoyo xin.

Nu unkoo: kuu jandasu taka xin nu teteyo, te yuva'a ja yltuu te j ama kiu nducha sau nu yau nu teteyo.

Pisu: kuu yunu nu jafuuyo, jenyoo nu yau va'a ku teteyo te ma kanakavayo.

Sanitariu: ku nu ndukoyo va'a ku teteyo, ku sa'ayo jin yunu.

Kuartu: ku ve'e luli ja sa'ayo siki yau nu teteyo.

E. NDASA KUA'A JA SA'AYO UN TETEYO

1. Sa'ayo yau. Yau kunu sa'ayo ja ñaa 1.80 metro xi 2.50 metro.
2. Sa'ayo ja'a jin variya, yuu te sementu jin fiti. Nu nidi'yo ni sa'ayo ja'a, kija'ayo sa'ayo ndekun xin jin taviki. Nu ñu'u ma kasuyo jin sementu. Taka xin va'a koo va'a ku kija'ayo sa'ayo ve'e luli.
3. Kenyo tuvú PVC in xin, ku'uniyo xin mua jin alanvre te nduyukaa. Kenyo kodo PVC va'a jaa tuvú inte nu ñu'u.
4. Sa'ayo ja kundi'u nu ma yau. Sa'ayo jin sementu xi jin yunu, ndekun xin sa'ayo nakuñaa 30 centimetru. Va'a ma kiu nducha sau xi m'i'i nu.
5. Sa'ayo ja kundi'u nu ma yau, ku sa'ayo jin yuni xi jin sementu, yuu ndi'i, nducha te fiti. Kasu va'ayu nu, te stoyo nu ki'i cha'a.
6. Sa'ayo ve'e luli siki yau, kuandiunyo kun yunu loo. Yunu loo ya'a chinduiyo 30 xi 40 centimetru ndekun xin va'a ma ndua.

7. Kenyo ndenkun xin ma ve'e, jin tabla yunu te stinyo jin duyukaa. in xin sa'ayo in yau va'a kiu tachi.
8. Ja kundi'u siki ku kuandiunyo lamina kaa te chitinyo jin nduyukaa. Te sa'ayo in yau chi lamina va'a ku ja'a tuvú PVC, ja kenta inti nu kaya yau. Kundi ti'i lamina va'a kuu kunu nducha.
9. Sa'ayo nu ndukoyo teteyo jin tabla yunu. Ku ndeyo ndasa k aja kasa'a jin sementu va'a kana va'a. ma sa'a suku xayo, vatuni ku va'a ku kuandiun jaluli suni.
10. Te vasu kenyo yujue'e, kuandiunyo tabla yunu te kaa ja stinyo yujue'e va'a ku kasuyo te kuñayo.

D. TE VA'A NA'A KUÑUVA'AYO NU TETEYO

- Nde'eyo ja ma kiu nducha nu ja'a cha'a, chi kija'a ja'a xiko.
- Ma chu'unyo cloro, pinu xi aceite ni kayu nu yau.
- Nakua'yo ndikiuni
- Kundi'uni yujue'e
- Ndikiuni chu'unyo ti'i kaka uu jinju kiu.
- Nu ja'a xiko te ja ku te'eyu ma cha'a ku chu'unyo yaa ñu'u xi yuxi yunu.

Nasketa'an taka si'u ndasa ku'an tutu nuu yaa ndasa sa'a in tiun jiin taka tu'un kanuu ja vei nuu tutu ya'a.

Sani yoso nuu ya'a.

Si'u

Ka'an ndasa sa'a in nuu tete te ndasa kuantionyo taka nadatiun.

Tutu nuu ka'an yaa si'u datun

Yaa si'u te nasaa ndatiun nandi'i ja sa'a nuu tete.

Ka'an noon sa'a

Vei si'u maa tutu ja ka'an ndasa sa'a in tiun.

Taka ndasa sa'a

Ka'an tu'un kanuu ja nde'eyo ndasa sa'a nuu tete.

Ka'u ni'iro

1. Ka'u ni'i taka tu'un ja jika nuuro.

Kusi iniro:

- a) Va'a xraan ñayiu ku maaña.
- ch) Jinda'a ndi'i ja nandi'i ja koo viko.

Kukuia'a ini:

- e) Tu nijiniso'o va'ari noon nikana tu'unyo.
- d) Vasu chinderi ti'i ro'o.

Noon kuni ka'an tu'un nuu yoso **a)** jin **d)**.

---

tn nikaka'an nuu na ka'uro tu'un ja a nija'a ja nika'uro.

Naja'a ku ja ka'u va'ayo taka tu'un ja vei nuu tutu ya'a.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Ja nuu ka'u ni'iro, ka'uro sani kuni maaro. Te xra'anka kuniroo noon ka'an, va'a kuniroo noon kuni ka'an chaa nichaa. Ja kuu uu sku'aro ndasa ka'uro va'a ka'u va'aro taka tu'un ja kuniro ja kuniso'o ñayiu.

Ya'a chindee jaa kuni va'a noon ka'an tutu te ma kunini ini ñayiu.

2. Ka'u ni'i taka tu'un te ka'an va'aro suni taka tu'un.

Xra'anka maaniro ka'u vita te nakani noon nijiniro.

Natava in to'o ña'nu ja ndatu'un jiin se'e chanii

Suan ka kei ja keeyo.

Ana'a tatañuuri va'a xraan ta'u tiun ndasa chu'un iniyo.

Tatañuuri ninani Tiburcio. Nuu nikeja'a ta'u tiun nuuri ja chu'un iniri keja'a nde'e. A niyii xraan te

tua jini so'o va'a sa ka'anri jiin. Nuu ka'an ni'iri
jiin va'a xraan nijini so'o. Va'a xraan nita'u tiun.
Lulikari saa.

—Nduko te kei jiniri —maa keero staa ñi'ni.

—Nuu ñi'ni staa xii ndeyu sndiko te keero. Chii
suan ma koyo nuu'ro, ma kero ndeyu ñi'ni.

3. Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo.

Natu'un.

Nikuu ninakaniro jaa jani ini chaa nisa'a te nichaa.
Nikuu ninatu'unro tu'un kanuu ja vei nuu tutu ya'a.

4. Ka'u tutu “23. Anu jiin chaa xini tilu” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vitatu'un ya'a te nanduku tu'un sii te tu'un ku'ia ja kaka'an ja kaiin nuu tutu ya'a.
- Nuu ka'uro ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Ja kuu ka'u va'karo kuni ja nde'e va'aro nuu yoo ndusu luli sata'an ya'a . , ... - te unkuin nuuro.
- Ka'u taka tu'un nuu ava'a kuu ja yatu'un, ja sanaa ini xi yo sii ini.
- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Nde'e noon nikaka'yu ya'a te ka'u noon ka'an

Chaari in tu'un ja chu'unri ki'i
nuu kua'aro suan te kuni noon
ku ja sa'a...

Te naja'a tu
keiro jini.

Tu. Va'aka ja chaayo, chii suan
kuniyo ja nikendo va'a ja jani
iniyoo.

Ka'an ndaro, tu nijani
iniri suan.

Ki'iri ki'nde'eri tatañuuro.
Kukueri te jari, sa'aro ndeyu.

Ka'an nou kuni.

Noon nani tutu jaa chaa ñayiu si'i ya'a.

Ndenu nandi'iyu tutu ya'a.

Ka'u tutu ja kaxru'un in tu'un.

Ki'iri ki'nde'eri tatañuuro.

Kukueri te jari, sa'aro ndeyu.

	Ki'iri ki'nde'eri tatañuuro.
	Kukueri te jari, sa'aro ndeyu.

Chaa noon kakuni taka tu'un.

Naa nuu ki'in.

Ndeu nichaa.

Noon ka'an tutu jaa kaxru'un in tu'un.

Ndesa nuu ka'an tutu ja te'ende tu'un ja nika'uro ya'a.

Nuu chaaro in tutu ja kaxru'un in tu'un, ka'ayu naa tu'un kuu ja ma kumani nuu.

naa kuia

ndesa kuia
yoo

natiun sa'a

koto kuero

si'u kanuu

si'u naa
nuu ki'i

tu'un ja
chu'un iniyo

kotokuero

si'u ndeu
chaa

tu'un xii
kaxru'un

Natu'un na tu'un ku ja naxukaniro.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

In tutu ja kaxru'un in tu'un kuu in tutu ja kaxu'un ja kanuu ja kuni uua ñayiu.

Tutu ja kaxru'un in tu'un chaayo nuu in tutu.

Ja maa kumani taka tu'un ya'a nuu tutu ja kaxru'un in tu'un:

- Si'u ñayiu ja chaa tutu
- Si'u ñayiu naa nuu ki'in tutu
- Tu'un ja chaayo
- Naa kiu nisndoo tutu jaa kaxru'un in tu'un kanuu

Suni chaayo naa ora nistoyo tutu ja kaxu'un in tu'un.

Ndenu nandi'yo tutu ya'a nuu in ñayiu kuni ja kaxru'un in tu'un nuu inka ñayiu te maaku naketa'an jina'a, nuu tu kuniyo ja naa iniyo in tu'un kanu, xii kuniyo ja tini ñayiu kuni noon yoo.

Chaa taka ndasa ki'in in tutu ja kachu'un in tu'un,
nde'u ma mi'i vei tu'un kanuu ya'a.

Si'u ñayiu ja
naki'in tutu ja
kaxru'un in tu'un

Tu'un ja ka'an
nuu tutu

Si'u ñayiu ja
chaa tutu

Ka'u noon ka'an te chaa tu'un kanuu jaa kuyaa nuu tutu ja kaxru'un in tu'un.

Ki'in yachiro Santa Krus te kunda'aro xoo te ko'o kuu ve'e ñanita'anro ja kaya yani jiinro. Kuu sndoro in tutu ja kaxru'un in tu'un nuu in ñanita'anro va'a chinde ro'o ja kunda'a ndatiun ja nijika ñanita'anro ja kaya yaniro jiin.

Naa tu'un ku ja kuyaa nuu tutu ja kaxru'un in tu'un kanuu.

Ndasa nani ñanita'anro ja kaya yaniro jiin.

Kaxru'un naja'a makuu kunda'aro ndatiun ja nijika nuuro.

Noon chaaro nuu tutu ja kaxru'un in tu'un.

Kani iniro nuu chaaro nuu tuturo taka tu'un kanuu ya'a:

Nini chaaro naa ora kunda'an taka ja nijikaro nuu.

Jaan Tu

Nini ja chaaro ndeu yaaro.

Jaan Tu

This image shows a single page from a notebook. It features a light cream-colored background. A solid red vertical line runs down the left side, creating a narrow margin. The rest of the page is filled with evenly spaced, horizontal blue lines, typical of standard notebook paper. The top right corner of the page is rounded. There are no markings, text, or drawings on the page.

Nande'e va'a nuu tuturo noon nichaaro.

Nande'e nuu tuturo ja:

- Ja maa kumani si'u ñayiu ja naki'in tutu
- Si'uro
- Tu'un xii noon kuniro ja chu'uro ki'in
- Jaa maa kumani tu'un ja nicharo nuu tutu ja a nija'a

Nini ku ja nasa va'aro tu'un ja nicharo.

Natu'un jiin ñani ta'anro noon nichaaro.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Nanduku te chindi'u nuu vei taka ndusu tu'unyo:

**ya'a
nede'e
yi'i**

**ni'i
so'o
yu'u**

y	i	'	i	a	i	d	s	l	m	n
ñ	a	v	t	y	u	'	u	v	a	i
n	x	'	u	t	m	i	j	s	x	'
a	v	y	a	ch	mp	r	ñ	v	a	i
mp	nd	ch	j	k	o	s	o	'	o	ï
n	e	d	e	'	e	j	s	ñ	k	t
a	o	r	y	x	ch	s	ï	'	ï	n

Nde'e ndasa kandaa tu'un ya'a te nacharo.

a'a	e'e	i'i	i'i	o'o	u'u

Chaa noon kuni.

Chaa ndasa kajito taka tu'un ja ninde'ero te ninacharo, kajito unuu xii sin sin kandaa.

Ka'u te sinu tu'un jiin taka ndusu ja nika'uro.

25. So'o takuchi

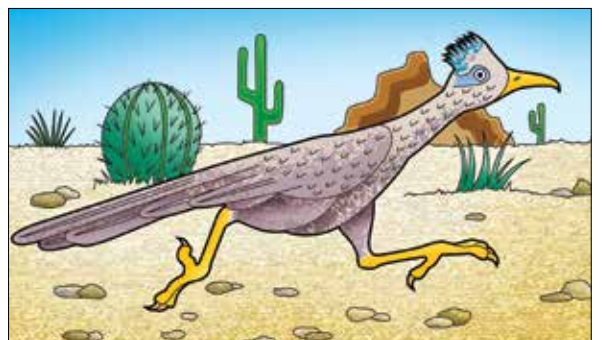
—Suni **r**___ kixiri sa kakixiro, te tu noon kuu, kei **va'u**.

Nd___ nikandukava siki in **s**___ te **nikasa'u** maa jiin inka. **Nd**___ **va'u** jindii te jikuu ja ndukava suan suni, te kanajiin xraan **t**___**n** staa **s**___, chiif **ta**___. Suan jikuu **s**___, te nikakei jini ja kajini ja in **va'u** tu kixi suan.

Nanduku te nasa va'aro nuu tutu taka ja nichaaro ndusu ja ja'aya in tu'un te ndeja'tu.

Chaa tu'un ja'a taka nuu ja nikanatava.

**Nanduku te nasa va'a taka tu'un ndusu ja ja'anya
in tu'un te ndeja'atu nuu taka tu'un.**

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Ndusu ja ja'anya in tu'un te ndeja'tu, ka chaayo suan xra'anka in ndusu suani, in yunu luli ma'ñu t inka ndusu suani.

Nuu nika'anyo in tu'un ya'a, xra'anka ja'ayayo tu'un te vasu ndeja'tuyo.

Chaa uu tu'un ja keja'a jiin taka ndusa ya'a.

a'a	e'e	i'i	i'i	o'o	u'u

Chaa tu'un ja vei nuu taka tu'un ja nicharo te nachindi'u.

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kandaa.

Ki'iri ki'nde'eri tatañuuro.

Kukueri te jari, sa'aro ndeyu.

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Kaxu'un ndasa sa'ayo

Ja sava'ayo nu teteyo te ja kuñaichini, nandi'yo taka ndatiun te sua sa'ayo. Nandi'yo ja chinde yo'o in nayiu ja jini ndasa kasa'a tiun ya'a.

Ma sa'a yaniyo nu teteyo yu'u in yucha xi soko te nu ja'a nu kua'a nducha ja ji'yo. Nde'e va'ayo nu sava'yo nu teteyo nu ja'a tachi. Kenyo yuju'ee nu teteyo nu tu ja'a ndikandi. Te sata'a nu jateteyo ya'a tu nandi'i nducha.

A. TUTU NU YOSO TAKA NDATIUN JA NANDI'YO

Ndesaa	Ndatiun
Uu	lamina kaa
U'un	variya
Iñu	yunu (1.80 metro ja jicha te 2 metro ja kani)
Oko u'un	yuno (1.80 metro ja kani te 10 centimetro ja jicha)
tn siento	nduyukaa
Uu siento	tavike
Uni	Kaa ja chitinyo yujue'e
Uxi	Vultu sementu
tn	Karru yuu ndi'i

Ndesaa	Ndatiun
tn	Karru ñiti
tn	Karru yuu ja ku ja'a ve'e
Uu	Kilo alanvre ja ku'niyoo
Kun	Yunu suku ja ñaa 2.5 ja kani
tn	Tuvu PVC ja 4 pulgada
tn	kodo pvc ja 4 pulgada
Kuun	vultu kaka
tn	tn kaa ja naskunuyoo ja ku yujue'e

Natu'un.

Ndsa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda siin taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyō taka tu'un ya'a.

Nakuniyoo noon jiniyo

Chu'un iniro noon ka'an tutu nuu vei noon kuu ja sa'aro
te chaa noon jika nuuro.

Chaa in tutu ja ka'an nako'o se'ero tana.

**Ka'u tutu jicha nuu ka'an taka ku'e ja ki'in nuu iyoo
te chaa jiin tu'unro, ndasa koto ro maro ja ma ki'in
ku'e ya'a ro'o.**

Nde'e va'a te chaa si'u taka tutu.

Ku'e ja ki'in yo'o nu nasketa'anyo nuu iyoo
Sava'ana ñayiu ki'in ku'e ya'a nu nasketa'an ndeva'ana nuu ii

Noon kuu in ITS
Kakuu ku'e ja ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a.

Its kiti yikinaa ja ñu'u chiiyo te yee ja yeeyo, te kiti yikinaa ja tu jiniyoo nuu kasa'a

- **Candidiasis** (kaachi ja kenta nuu yaayo).
- **Pediculosis pública** (kitiyiki naa luli ja sacha'an xi ja in nuu iyoo).
- **Virus del Papiloma Humano (VPH)**. Nu kiti yikinaa ja tu jiniyo nuu te ja ni'i xraan kuu, sa'a ja ki'in ku'e ja nani cáncer nuu iyo, nuu tete che'anyo te suni sukuyoo.
- **VIH/SIDA**. VIH kuu kiti yikinaa ja tu jiniyo nuu ja sa'a ja ki'in ku'e nana SIDA, ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyo jin ñayiu ja in ku'e ya'a, xi nu ja ku'a nini nuu ta'a, nuu kajantun yikiiku ja a nikajantun, suni naa jaluli nu ta'an ku'e ya'a te ja'a ja jachi se'e. Kiti yikinaa ja tu jiniyo nuu ki'in ndi'i yiki kufuyoo, te sa'a ja ki'in sava'ana nuu ku'e yo'o.

Si'a nuu ta'an
Ja ki'in ñayiu ja nuu kasketa'an nuu ii (nuu iyo, nuu tete cha'anyo xi nuu katifu yu'u ta'an). Yachika ki'in yo'o nuu yoo xraan ñayiu yakayoo xi nuu nasketa'anyo nuu iyo te tu nditoyo mayo.

Taka ku'e ja ki'in yo'o nuu tu nditoyo mayo ja kasketa'anyo nuu iyo

- **Sifilis** (kiti yikinaa luli ja tu jiniyo nuu sa'a ja ki'in ñii yu'uyo, yu'uyo xi nuu tete cha'anyo. Ki'in jayii te jasi'i. Nu ta'anyo ku'e ya'a kenta ndi'yi nuu iyo te tu jatuyo te naa. Te nu tu ja'anyo nuu to'o sa'a tana kija'a kenda ndi'yi nda'ayo te jayo).
- **Gonorrrea** (ki'in nuu tu sandooyo taka nuu ndatiun ja jantunyo te ki'in jayii te jasi'i. Jayii chi nu niki'in ku'e ya'a jatu xraan nuu tete xexe. Te nu tu sa'a tana mas chi jaa yani nuu fu'u tixexe. Te jasi'i chi a va'a jaa in nuu ii, te kija'a u'u nuu toko. Suni ava'ana kija'a kenta t'i nducha kuan kuu nuu ii jasi'i).
- **Tricomoniasis** (kakuu kiti yiki ja kuu kuyaa vasu uxra ora siki ñiyo te kunii sacha'an sa'amayo ja jasuyoo nuu iyo). Te nuu a niki'in yo'o chi jasi'i kija'a kala nuu ii, te kenta t'i nducha kuan kuu nuu ii ja ja'a t'i xiko te jaa, te nuu nasketa'an nuu ii chi jatu xraan. Te jayii chi tu ta'an ñaa, vasu in ma ku'e, te nuu nasketa'an nuu ii nasia'ani ku'e ya'a nuu jasi'i. Nu naki'in ku'e ya'a yo'o chi jaa suachi nuu kenta tixexeyo te jatu xraanyo.

Satu'ayo

- Kuandiunyo ndatiun ja kasuyo xini nuu iyo
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo chi ki'yo nakotoya yo'o.
- Ma ku'a nu nuta'anyo ndatiun ja jantunyo (sa'ama ja jasuyo nuu iyo, ndatiun ja seteyo nuuyo te sepiyu ja nakachayo yu'uyo).
- Nakachava'ayo nuu iyo.
- Nu ta'an ñaayo nuu iyo chi ki'yo nuu to'o sa'a tana na kotoyaa yo'o.

Nuu ta'aro in ITS ma kokanooro. Kokotero maaro

Si necesitas más información consulta los folletos de la serie "Educación para la vida y el trabajo", publicados por el INEA. También puedes consultarlos en la página electrónica: <https://bit.ly/2IPCS6C>

Ñayiu ja nika'ja'nuu ndatiun

S'u	Ndatiun
1. Juana Hernández Martínez	2 yataka
2. José López Juárez	2 piku
3. Pedro González Sánchez	1 karetiya
4. María López Juárez	1 Seruchu

Ki'in yachiro Santa Krus te kunda'aro xoo te ko'o kuu ve'e ñanita'anro ja kaya yani jiiinro. Kuu sndoro in tutu ja kaxru'un in tu'un nuu in ñanita'anro va'a chinde ro'o ja kunda'a ndatiun ja nijika ñanita'anro ja kaya yaniro jiiin.

Chaa taka ndusu ja yoo nuu yu'u maro.

Nasketa'an taka nuu ja nikanatava jiin taka tu'un ndoo.

nuni

choko

ñi'i

ya'a

yunu

chi'in

lelu

tika

Ɔn ta'u ja skua'ayo

2

Ñayiu suchi xi ñayiu ña'anu:

- ◆ Chanuuro tu'un kanuu jaa ka'an nuu tutu.
- ◆ Nu xra'anka sa'aro in tiun chaaro tu'un kanuu ja ka'an jina'a.
- ◆ Ka'u ni'iro tu'un ja ka'an nuu tutu.
- ◆ Chanuuro ndeu nandi'iyu taka tu'un.
- ◆ Chaa taka nuu nandi'iro tu'un: chaa te nasa va'a nuu chaaro in tu'un.
- ◆ Chanuuro ndasa kaa tu'un yu'u maro.

Tu'un ja nikachaa ja kundaayo

1

Ya'a kuu ja kundaayo:

- ◆ Chaa taka tu'un ja jani iniro nuu nika'uro si'u tutu ja ka'an siki tana ja kajiniyo sa'ayo ñuuyo.
- ◆ Ka'u te chanuu taka tu'un kanuu ja ka'an siki tana ja kajiniyo sa'yo ñuuyo te sna'aro nuu ñayiu
- ◆ Ka'u ni'i taka tu'un kanuu te suni ka'u, si iniro, tuxraini.
- ◆ Chaa, nanduku te nasava'a tu'un in nuu ka'an ja xiko.
- ◆ Kuniro ndasa kanda taka tana ja kajiniyo sa'ayo ñuuyo te nuu ka'an ja ya'a kuya'u.
- ◆ Nakuniro ndeu nandi'iyu taka tana nda'u ja yoo ñuuyo te suni nuu ka'an ja kuya'un.
- ◆ Chanuu ndeu nandi'iyu **a'an, e'en, i'in, i'in, o'on, u'un**; ja nuu chaayo taka tu'un.

Chu'un iniro noon ku ja ka'uro te chaa noon jika nuuro taka tu'un.

Naa tu'un nikanani'i jani iniro.
Ndeu nandi'iyó tu'un ya'a.
Ndeu jiniro taka tu'un ya'a.

Nanduku tu'un siki tana ja kajiniyo sa'ayo ñuuyo nuu tutu jicha.

Tana Ñuuyo

Taka Ñuu kajini ndasa kasa'a tana taka kue'e ja kando'o taka nayiu. Taka nayiu tana Ñuuyo ka jandiun taka yuku tana te kua tana ja yoo Ñuuyo. Tana ndau'u Ñuuyo, tana va'a ku chi nduva'ayo, sa'ayo sani ka'a ma nayiu tana, te ndukuyo nayiu tana ja jinika.

❧

Ja kuyuva'ava'ayo jin ja kuku'yo, tana ndau'u Ñuuyo

Ja kuyava'ayo xiniyo te anuyo, chi yo'o nayiu ini kakuyo jin yunu, nducha, tachi, flu'u te nuyiu.

Kue'e ja kaku nu ndasa sa'a vijji, xi sa'a kiji, nu ndasa yayo jin flu'u, nducha, yunu te nuyiu.

Kue'e tachi

Nsada ta'ayo:

Nayiu ja ku'u xi xini jatu fisa ta'a ja'a, nada'a, te taviji, cha'a chi mani tiifu ku, kun chii, ni ku yaa ii te xii xaa jito; sini ja'a kiji te sana xini.

Nu tutu ya'a kaxu'unru nuro u'un nu ndasa kanastu chaa tana kue'e ya'a.

1. Nastu jin taka yuku. Nastu ndi'i innu nayiu ku'u jin in da'a yuku ja va'a ja'a, kija'a nastu xini te sdi'i nu ja'a.

Yuku ja jandiunyo ku: *pirul, romero, minto, ruda, alcanfor, zomiate, tacoyo, hinojo, estafiate* te tichi'ilo; yoo chaa tana ja kachu'un mezcail xi aguardiente siki yuku nu ni kakija'a kanastu.

2. Ja kaskuchi. Ku ja kanastu nayiu ja ku'u jin tini nu yuku chii ndati in yunu ja kandi jika jin ve'e.

Taka yuku ja kajandiun: *ruda, albahaca, minto, romero, hierba bruja, tabaku* kui jin peonia; ndi'i ya'a kasakuachiyo nu in yaji ka'anu, te kachu'un uxa nu nducha taka soko te locion uxa machu, uni xi kun too alcanfor, alcohol, gota coral, ingo te nuez moscada.

3. Chihu'uma. Nastuxi si'in nayiu ku'u jin ti'i xi ma, va'a flu'uma ya'a tava ndi'i tachi.

Yuku ja jandiunyo ku: *tabaco* jin xuxa kutu.

Ka'u si'u tutu te chaaro noon jika nuuro taka tu'un.

Naa tu'un kanuu jani iniro ja nani'iro nuu tutu ya'a na ka'uro.

Chu'un iniro ja ka'uro nuu yaa tu'un kanuu.

Chaa tu'un kanuu ja yaa nuu tutu kanuu.

Ka'an nou kuni.

Ndasa kanastutu ñayiu ja ndo'o kue'e tachi.

Ndasa kuu ja katiu.

Chaa si'u uni yuku ja kajantiun ja kuu tana ja ti'u.

**Natu'un siki ja skua'a ndasa yoo taka yuku tana jiin
ñanita'anro ja kaskua'aro jiin.**

Chaa noon jiniro siki taka yuku tana ja yoo in ñuu.

A nika'uro in tutu ja ka'an siki tana ya'a.

Naa tu'un ka'an tutu.

Ndasa jichanuu tu'un nuu tutu ya'a.

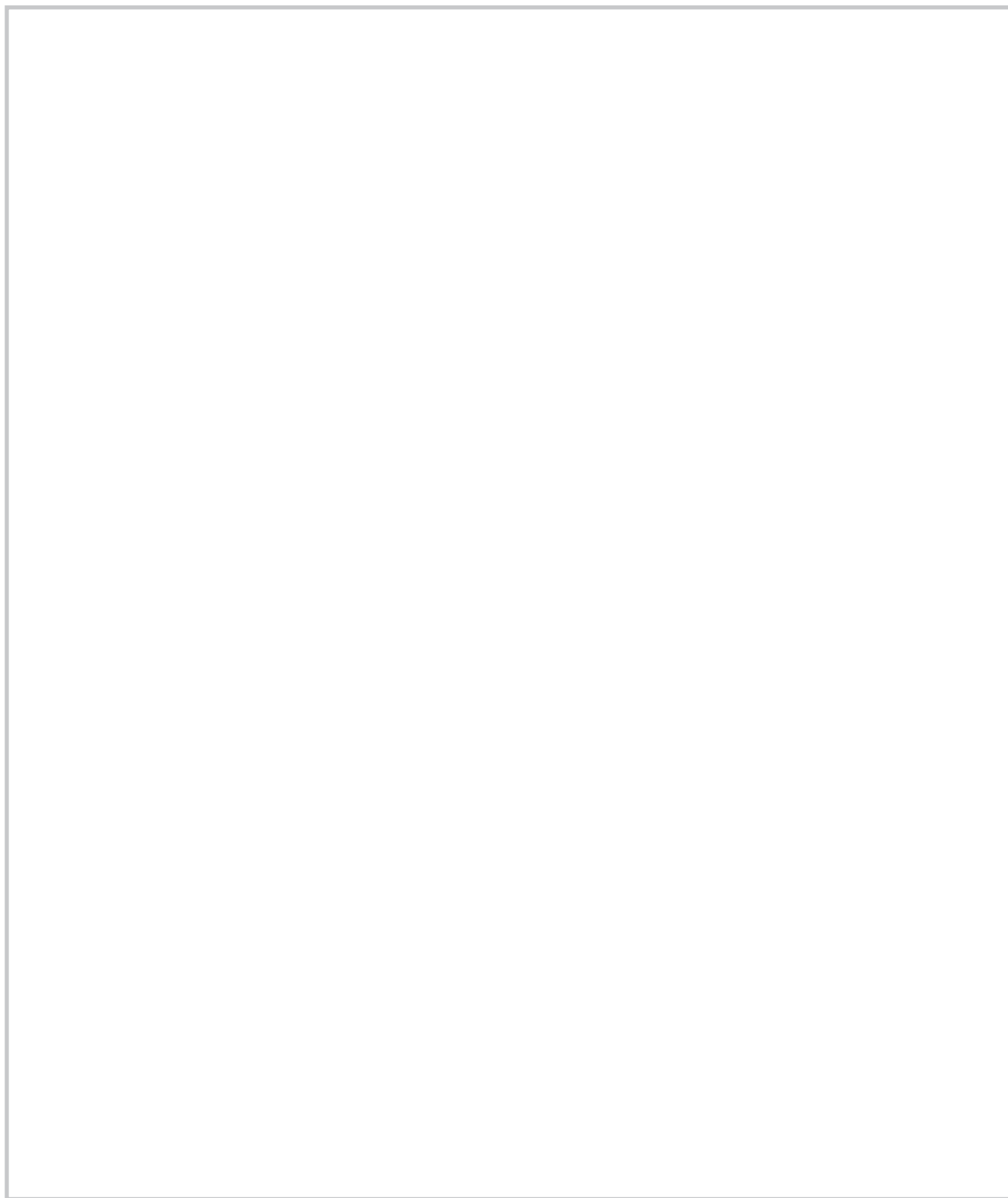

**Natava nuu nika'ayu in nuu yoo taka yuku tana ja
jiniro.**

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Yoo tutu ja ka'an siki noon kuniyo, tutu uan yuku ka'an mani tu'un kanuu. Suni yoo taka nuu tutu kanuu:

Ja ñu'u ini: Ka'an joo noon kuu ja vein nuu in tutu ja ka'uyo.

Ja sa'ayo: In ja ka'anro siki noon nisku'aro.

Tu'un nuu nachu'un iniyo: Tu'un kanuu ja jooni ku ja vei nuu tutu.

Si'u taka tutu ja nika'uyo: Ndatiun xi in nuu internet ja kuu nanduku ñayiu ja ka'u, nuu kuni ja sku'aka siki tu'un ja kuni.

Nde'e nuu taka noon ja yoo in ñuu te chindi'u si'u.

Taka noon jaa yoo in ñuu:

Na kiu, yoo te kuia	Ja ñu'u ini	Ja chu'un
Ja yatiun	Ja sa'ayo	Ja ñu'u ini
Tu'un nuu nachu'un iniyo	kiu te ndeu nikuu	Si'u taka tutu ja nika'uyo

Ka'u taka nuu tu'un in ñuu te nandein va'a.

Ja sa'ayo

Si'u taka tutu ja
nika'uyo

Ja ñu'u ini

Tu'un nuu nachu'un
iniyo

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Ka'u ni'iro

Ka'u ni'i taka tu'un ja jika nuuro.

Sana iniri te nichaa:

- Ndasa kuuro, kusi iniri ja ka'anri jiinro.
- Luxraan kaa ya'a.

Kiti ini:

- Kaxru'un nuuri ndasa niyoo.
- Tu janda'an iniri ja sa'ro suan.

Ka'an inka tu'un sani ka'anro inka.

Ka'u ni'i tu'un jaa ka'anro noon kuu.

Nuu yuku chii ka kui
Nuu ya'u chii jatuun ku
Ve'e chií jaku'a ku.
Noon kuu.

Ya'a kuu: tikayi

Nuu in ndu'a ja tu ka ndu'a
kayaa in to'o ña'anu ja tu ña'anu xraan
yoo ixii yu'u te tu kani xraan
te nu'u ja kayeeyo.
Noon kuu.

Ya'a kuu: in ndixri

Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo.

Natu'un.

Yii xraan nijiniri ja nika'uri in tu'un ja ka'ari noon kuu.
Nika'an kajiri noon kuni ka'an tu'un ja yatu'un noon kuu.
Ndeu nandi'iri nuu jiniri ka'u ni'iri.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Ja ka'u ni'iro, kanuu ja nandukuro ndasa ku'an taka tu'un va'a suan ka'uro, nuu kiti ini, xii kukui'a ini.

Nuu tuturo ja ka'uro nani'iro taka tu'un si'i te ka'u nuu taka ñanita'anro ja sku'aro jiin.

Suan satu'aro tu'un ja ka'u ni'iro.

Ka'u tutu “26. Tu'un kuiñi jiin tikoso li'ili” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vita tu'un ya'a te nanduku tu'un si'i te tu'un ku'ia ja kaka'an ja kaiin nuu tutu ya'a.
- Nuu ka'uro ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Ja kuu ka'u va'karo kuni ja nde'e va'aro nuu yoo ndusu luli sata'an ya'a (. , ... -) te unkuin nuuro.
- Ka'u taka tu'un nuu ava'a kuu ja yatu'un, ja sanaa ini xi yo si'i ini.
- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Ka'u tutu te natu'un taka tu'un jiin ñanita'aron ja sku'aro jiin.

Kakaxu'unri nuu taka ñayiu jaa kaxikori kesu ja ska nikuu

Kasa'a jiin ndatiun ja yoo ve'e

Ora: keja'a ka in jaña'a te ndi'i ka iñu añini.

Maa keenda ka'an to'o Lupi Domínguez.

Kaka nuu: 953 765 8765

Kajayakari ve'e nuu kaxiko taka ndeyu.

Kajiniro nuu kayaari

Naa tu'un kuu

Naja'a kachaa tu'un ya'a

Na ñayiu kajantiun tutu ja kaxru'un

Ka'u jaa ka'an taka tu'un ya'a.

Staa jaa
yee yaayo

Tu ya'u

Asuu:

- staa xra'an
- tikoo
- staa ja yi'i kesu.

Kajuñari ka 18:00 añini te kajasuri ka 21:00 akua.

Ve'e nuu yoo ja jeinyo nduchiyo na nde'e va'ayo

Nuu tua kundiji va'a nuuro... masa'a nda'uro.

Tu kaki'in ya'uri jaa kotoyari nduchiro.

Kasatiunri nde iñu kiu, kajuñari ka 7:00 jaña'a te kajasuri ka 17:00 añini

Ndikandii nuu yoo ndija

Kuan tu ya'u ndija luu te tu ya'u 4 te 5 yoo uni ka 10:00 jaña'a te ka 14:00 añini.

Chaayo noon jian nuu taka tu'un.

In nikanda taka tutu nuu ka'an noo kaxiko.

Naja'a in nikanda taka tutu ja yaa tu'un kaxru'un.

Ka'ayu tu'un ndoo.

1. Tu'un ja kaxru'un noon yoo:

Kuiti

Kani

2. Tu'un kaxru'un noon yoo nandi'yo ja:

Jaa sna'ayo noon xikoyo Nandein ndooyo tu'un

3. Tu'un kaxru'un noon yoo tu u'u ja:

Naa iniyo

Nduku'un iniyo

4. In nuu ka'an noon yoo:

Ma kuantunro taka nuu
ja nikanatava

Kuu kuantunro taka nuu
ja nikanatava

5. In tutu ja kaxru'un noon yoo nini ka tua'a ñayiu ja kande'e nuu:

Ñu'u tu'un va'a ja ku
ñayiu

Ku'a tu'un

Chu'un iniro noon ka'uro.

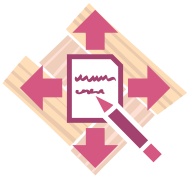
Nduku'un iniro ja...

Tutu nuu ka'an noo kaxiko kanuu, ja kuniyo, ja kaxu'unyo te ja xikoyo naa in ndatiun va'a suan kuya'uka.

Nuu ka'an noon yoo:

- Jooni tu'un ja kuniyo noon ka'an
- Tu'un ja maa naa iniyo
- Tu'un ja ku tini ñayiu
- Jaa ma naa inii ñayiu ja ka'u.

Ka'u tu'un.

To'o Nacho kuni xiko ndixi ja yuva'ato
te suni mango, tikua vixi te melon.

Chaa in tu'un luu suan te xikoro taka nuu ja yeeyo.

Chaa naa javixi keinro ja xikoro.

Chaa ndesa kuyaa taka noon xikoro.

Noon natavaro nuu ja ka'an noon ja yoo.

Chaa in tutu kaxru'un jiin taka tu'un ja ninaki'inro nuu inka tutu ja nika'uro.

Nde'e nuu nichaa va'aro.

Ka'ayu jiin ✓ noon tu'un yuva'aro nuu ja nicharo.

Nde'e va'a:

	Jaan	Tu
Ñuva'a si'u ndatiun ja xiko.		
Ka'an ndasa kandaa taka ja xiko.		

	Jaan	Tu
Ka'an ndesa yaa taka ndatiun.		
Yaa si'u nuu kuya'u ndatiun.		
Ka'an naa ora te nakiu kuya'u.		

Nuu nikumani in tu'un nuu tutu nuu ka'an noo kaxiko, nasava'a.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ka'u taka tu'un te nde'e va'a nuu nikachaa va'a.

chu'un	chi'in	nasava'a	si'in
ki'in	sa'a	ja'an	ka'an
ya'a	ku'un	ta'an	ki'in
tu'un	ki'in	si'i	si'in

Chaa noon.

Noon sa'a Jaa sin sin nikachaa.

Non sa'a Jaa sin sin kaka'uyo.

Natu'un jiin ñanita'anro ja kasku'aro taka noon yatu'un te chaaro.

Tu'un ja nika'uro, Ndeu tu'un kuu ja jiniro ja tavarro tachi ichi kuturo.

Nachiso ndoo tu'un ja yoo ya'a:

a'an	i'in	i'in	u'un

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Tu'un jaa **a'an**, **e'en**, **i'in**, **i'in**, **o'on**, **u'un** nani tu'un ja ja'ya te ndeja'a. Ya'a ku inka ndusu ja yoo nuu yu'u maaro.

Jiin taka ndusu ya'a kana nuu ka'anyo in tu'un tachiyo ndoo ichi sukuyo tua kenta in nana'a chii ndi'u nuu nani ja yoo sukuyo, te nuu nisndi'yo nika'anyo in tu'un kenta tachi ichi kutuyo.

Chaa tu'un jiin taka tu'un ndoo ja kumani.

1. Jinu in _____ kua'an.

chi'in

ndika

2. Nituji si'in chii _____ xraan.

nijika

niji'i

3. Ku'un _____ ya'a.

su'un

su'nu

4. Chu'un kua'a _____ ini kisi ya'a.

nducha

nduku

Chaa tu'un kumani nuu tutu ya'a.

Ja nikasna'a tatañuyo nuuyo

Nuu nikuu ja nikaj _____ tatañuyo nuu
kachiñ _____, kanaxrukuin ve'e te kas
_____ ndeyu jiin chuun xi ko'olo, xi na
kiti nikaja'ani ja nikaj _____ nuu kachiñ
_____ uan, te kayee jiin t _____ te suni
kaj _____ nuu ñayiu inka ñuu ja suni kaj
_____ nuu kachiñ _____. Suni nu tu
kuu va'a taka noon ka chi'i, kaj _____ kachiñ
_____ suni sakua'a na kuu va'a taka noon ka
chi'i.

Chu'un iniro te nasava'a ja nicharoo nuu tutu ya'a.

1. Nit _____ nduyu ye ku _____ .
2. T _____ uan kii k _____ n jiin.
3. Nich _____ t _____ n ndee nuu.

**Chaa in tu'un nuu kuantionro ndusu ya'a a'an, i'in,
i'in, u'un.**

[illegible]

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kandaa.

Tana Ñuuyo

Taka Ñuu kajini ndasa kasa'a tana taka kue'e ja kando'o taka nayiu. Taka nayiu tana Ñuuyo ka jandiun taka yuku tana te kua tana ja yoo Ñuuyo. Tana ndau'u Ñuuyo, tana va'a ku chi nduva'ayo, sa'ayo sani ka'a ma nayiu tana, te ndukuyo nayiu tana ja jinika.

Ja kuyuva'ava'ayo jin ja kuku'yo, tana ndau'u Ñuuyo

Ja kuyuva'ayo xiniyo te anuyo, chi yo'o nayiu ini kakuyo jin yunu, nducha, tachi, ñu'u te nuyiu.

Kue'e ja kaku nu ndasa sa'a vijii, xi sa'a kiji. nu ndasa yayo jin ñu'u, nducha, yunu te nuyiu.

Kue'e tachi

Nsada ta'ayo:

Nayiu ja ku'u xi xini jatu ñaa ta'a ja'a, nada'a, te taviji, cha'a chi mani tiifu ku, kun chii, ni ku yaa ii te xii xaa jito; sini ja'a kiji sana xini.

1

Nu tutu ya'a kaxu'unru nuro u'un nu ndasa kanastu chaa tana kue'e ya'a.

1. **Nastu jin taka yuku.** Nastu ndi'i innu nayiu ku'u jin in da'a yuku ja va'a ja'a, kija'a nastu xini te sdi'i nu ja'a.

Yuku ja jandiunyo ku: *pirul, romero, mirto, ruda, alcanfor, zomiate, tacoyo, hinojo, estafiate* te tichi'ilo; yoo chaa tana ja kachu'un *mezcal* xi *aguardiente* siki yuku nu ni kakija'a kanastu.

2. **Ja kaskuchi.** Ku ja kanastu nayiu ja ku'u jin tini nu yuku chi ndati in yunu ja kandi jika jin ve'e.

Taka yuku ja kajandiun: *ruda, albahaca, mirto, romero, hierba bruja*, tabaku kui jin peonia; ndi'i ya'a kasakuachiyo nu in yaji ka'anu, te kachu'un uxa nu nducha taka soko te loción uxa machu, uni xi kun too *alcanfor, alcohol, gota coral*, ingo te *nuez moscada*.

3. **Chiñu'uma.** Nastuxi si'in nayiu ku'u jin ti'i ixi ma, va'a ñu'ma ta'a tava ndi'i tachi.

ku ja jandiunyo ku: *tabaco* jin xuxa kutu.

2

**Ve'e nuu yoo ja jeinyo
nduchiyo na nde'e
va'ayo**

Nuu tua kundiji va'a nuuro... masa'a nda'uro.

**Tu kaki'in ya'uri jaa
kotoyari nduchiro.**

**Kasatiunri nde iñu kiu, kajuñari
ka 7:00 jaña'a te kajasuri ka
17:00 añini**

Natu'un.

Ndasa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda siin taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyó taka tu'un ya'a.

Ya'a kuu ja kundaayo:

- ◆ Ka'u tu'un tu'un ja ka'an noo kuu kee to'o ja yaa ku'u suan nakuni noon ka'an tutu ya'a.
- ◆ Ka'uro te nandukuro tu'un kanuu ja ka'an nuu tu'un ja ka'an noo kuu kee to'o ja yaa ku'u te nakaniro.
- ◆ Ka'u ni'i taka tu'un te suni ka'u va'aro te suni sa'aro ja kiti iniro nuu ka'auro.
- ◆ Chaa, nanduku te nasava'a tutu nuu kaxru'un nuu ta'an ndasa kayaa.
- ◆ Kuniro ndasa ka'an tu'un ja ka'an noo kuu kee to'o ja yaa ku'u te Tutu nuu kaxru'un nuu ta'an ndasa kayaa.
- ◆ Nakuni ndeu kanuu tu'un ja kaxu'un noon yoo te tutu ja yatu'un ndasa ku in ñanita'an.
- ◆ Kuni ndasa kuantuun taka ndusu ya'a **a, e, i, o, u/aa, ee, ii, oo, uu**, nuchaa taka tu'un ja kuni.

Nde'en nuu ja nikanatava te ka'u noon kaka'an ñayiu.

Natu'un.

- Naa tu'un ka'u ñayiu si'i.
- Ndeu kuu nuu jiniro tutu ya'a.
- Ndeu kuu nuu kaka'u tutu ya'a.

Ka'u tu'un ja nikaka'yu te nde'e taka ja nikanatava.

TU'UN JAA: NOON KU KEE JASI'I KAYAA KU'U

Na kee va'a, suan te ko va'a nu yaa ku'u

Nuu na kee va'aro nini yaa ku'uro koo va'a se'ero.

OMAR FLORES

Ñuu Ko'oyo, 31 yoo uni kuia 2016.

Nuu na kee va'ayo, ma kuku'uyo, suni to'o si'i ja kayaa ku'u na kee va'ato nu kayaa ku'u, nu kaku se'e te suni nu a nikaku jaluli.

Nuu na kee va'a to'o si'i suni koo va'ato; na kee va'a to'o si'i ma kuku'u xi suni ma kuu maa xi se'e ja kaku.

Na kee va'a to'o si'i jina'a un kayaa ku'u, suan te maa kuku'u te skana se'e, suni se'e luli maa kuu te ka'anu ndanu kaku.

Ka iya va'a taka jasi'i ja yaa ku'u te suni ora kakaku se'e, nuu ka jito va'a maa te suni k ayee va'a. nuu suan na kee jina'a, chindee na koo va'a taka jai'i ja kañu'u se'e. Nini ku ja jasi'i:

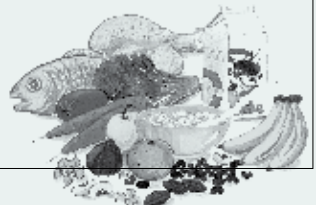
- Chu'uni nuu ja yeeni (nuni, triu, cevada, arroz, xi na inka ka jinini ja kayeeyo); javixi xi ndua (tikua, manzana, ndika, tikua yuu, naña, yiki luli, tikuiti, zanahoria, xi na inka javixi xi ndua kajinini ja kuu keeyo); inka xi taka noon ka ja'a taka kiti (nduchi, nduchi luli, nduchi lava, nduchi tiluu, leche, ndiu, kuñu chuun, chaka, kuñu sndiki xi kuñu kini). Nu na keero taka ndeyu ya'a koo va'aro te kua'anu ndanu se'ero.
- Maa kee xaanro xra'an te maa ko'o xraanro nducha ja vixi xraan.
- Ko'o una yajiin suchi xii uu litru nducha ta'an ndi ki u.
- Kee uni ja'a ta'an ndi ki u: kasiini, kusama te kuxini; kuu keero javixi xi taka noon kasa'a jiin leche.
- Kee kua'a ndeyu ja ja'a ja jiin kaka'an vitamina, minerales, ácido fólico, hierro y calcio.
- Na koo noon nandi'iro, katu'un nuu chaa ja sa'a tana maa kei kuniro na inka tana ko'oro.

- Maa ko'oro ndixri, maa ka'muro inu te taka noon sa'a ja kuñaaro.
- Maa ko'o ndeva'anaro nducha vixi.
- Jooni café ko'oro nuu yaku'uro xi ja'aro ja jaxi se'ero.
- Maa kee xranro ñii
- Kotoro ja maa kaa xraanro xi ja maa nuu xranro.

Ya'a ka'anyo taka nuu ja keeyo ja yoo taka nuu ja va'a:

- **Kalsio:** leche, quesu, brócoli, nduchi, te chaka ja ñu'u ini kaa
- **Ierro:** staja'a, taka yua, chaka, chuun te kini
- **Asido fólico:** espinaca, nducha tikua te ndiu

Ktoro maaro ja ma kuku'uro te maa in ja chu'un xiniro suan te koo va'aro, te suni se'ero koo va'a, ja uan ku, ja nini ku ja kee va'aro.

Chaa uu tu'un ja nuu kuni nani'iro nuu tutu.

**Chu'un iniro noon kuu ja ka'uro nuu tu'un ja
kaxru'un noon yoo.**

**Chaa tu'un jaa sin ka'an ja ninani'iro nuu tutu, ja
nichaaro.**

**Chaa ya'a noon tu'un ninani'ro nuu tu'un ja
kaxru'un noon yoo.**

Naja'a kanuu ja keva'ayo.

Ndasa te noon kee in ñayiu ja yaa ku'u.

Noon kuu ja kuu keero nuu in naa jaluli ja naa ku'a kee se'e.

Mayo ja kakuyo jasi'i ndasa kukotoyo mayo ja maa kuku'uyo.

Ka'ayu jiin ✓ nuu tu'un jaa ndaa kakuu xi ja tundaa kakuu.

Tu'un	Ja ndaa kuu	Tu ndaa
Kuu kee kua'a ñi'i in ñayiu si'i jaa yaa ku'u.		
Nuu na kee va'a ñayiu si'i chindee ja masnuu se'e te ja maa kuu se'e.		
Tana ja ko'o ja nayixaa yiki kuñu se'e nani <i>ácido fólico</i> .		
Tana ya'a ja nani <i>calcio</i> kuu ko'o nuu <i>leche</i> te nuu nduchi.		

Tu'un	Ja ndaa kuu	Tu ndaa
<i>Hierro</i> ni'iri na keeri chaka, chuun te staja'a va'a koo.		
Tana ja nani <i>ácido fólico</i> kuu ko'o ja yixraa yiki kuñu kuu ko'o jiin ndiu, yuku kui te tikua.		

Nde'e te nanduku nuu tutu ja kaxru'un noon yoo taka ja jika nuuro.

Noon nani tu'un ja kaxru'un noon yoo.

Ndeu kuu si'u ñayiu ja chaa tu'un ja ka'an noon yoo.

Na ñuu kuu nuu nikachaa tu'un ja kaxru'un noon kuu.

Ndeu kuu si'u tu'un ja kaxru'un noon yoo.

Ndeu ma mi'i tu'un ja kaxru'un noon yoo yaa tu'un kanuu.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tu'un ja kaxru'un noon yoo ja kaxru'un noon yoo nuu ñayiu. Ja chaa in tu'un ja kaxru'un noon yoo nini ja ka'uro taka tu'un:

Noon. Ndeu. Nakiu. Ndeni. Ndasa. Naja'a.

Tu'un ja kuu tu'un ja kaxru'un noon yoo u'un nuu:

Ja kunuu nuu ndi'i: Ki'in tu'un kanuu ja yaa nuu tu'un ja kaxru'un te chaaro jiin tu'un ndusu ka'anuu xii jiin in nuu ja natavaro.

Si'u uu ja vei nuu tutu: Vei tu'un kanuka ja kuu tu'un kanuu ja kaxru'un te kachaa ja kunuuka.

Si'u ñayiu ja kaxru'un noon yoo: Vei xranuu kachaa jiin ndusu ti'ilu.

Tu'un kanuu ja kaxru'un noon yoo: Kuu ja kaxru'un noon yoo te ndasa niyoo.

In tu'un kanuu ja kaxru'un noon yoo kuu in tutu te vei taka tu'un kanuu.

Suni nuu tu'un kanuu kajein tutu ja kanatava nuu ñayiu.

Ka'u si'u noon nani taka nuu tu'un kanuu ja kaxru'un.

Ja kunuu
nuu ndi'i

TU'UN JAA: NOON KU KEE JASI'I KAYAA KU'U

Na kee va'a, suan te ko va'a nu yaa ku'u

Si'u uu ja
vei nuu tutu

**Nuu na kee va'aro nini yaa
ku'uro koo va'a se'ero.**

OMAR FLORES

ÑUU KO'OYO, 31 yoo uni kuia 2016.

Si'u ñayiu
ja kaxru'un
noon yoo

Nuu na kee va'ayo, ma
kuku'uyo, suni to'o si'i ja
kayaa ku'u na kee va'ato
nu kayaa ku'u, nu kaku se'e
te suni nu a nikaku jaluli.

Nuu na kee va'a to'o si'i suni
koo va'ato; na kee va'a to'o si'i
ma kuku'u xi suni ma kuu maa xi
se'e ja kaku.

Na kee va'a to'o si'i jina'a un
kayaa ku'u, suan te maa kuku'u
te skana se'e, suni se'e luli maa
kuu te ka'anu ndanu kaku.

Ka iya va'a taka jasi'i ja yaa
ku'u te suni ora kakaku se'e, nuu
ka jito va'a maa te suni k ayee
va'a. nuu suan na kee jina'a,
chindee na koo va'a taka jai'i ja
kañu'u se'e. Nini ku ja jasi'i:

Tu'un
kanuu ja
kaxru'un
noon yoo

- Chu'uni nuu ja yeeni (nuni, triu, cevada, arroz, xi na inka ka jinini ja kayeeyo); javixi xi ndua (tikua, manzana, ndika, tikua yuu, naña, yiki luli, tikuiti, zanahoria, xi na inka javixi xi ndua kajinini ja kuu keeyo); inka xi taka noon ka ja'a taka kiti (nduchi, nduchi luli, nduchi lava, nduchi tiluu, leche, ndiu, kuñu chuun, chaka, kuñu sndiki xi kuñu kini). Nuun na keero taka ndeyu ya'a koo va'aro te kua'an ndanu se'ero.
- Maa kee xaanro xra'aan te maa ko'o xraanro nducha ja vixi xraan.
- Ko'o una yajiin suchi xii uu litru nducha ta'an ndi ki u.
- Kee uni ja'a ta'an ndi ki u: kasiini, kusama te kuxini; kuu keero javixi xi taka noon kasa'a jiin leche.
- Kee kua'a ndeyu ja ja'a ja jiin kaka'an vitamina, minerales, ácido fólico, hierro y calcio.
- Na koo noon nandi'iro, katu'un nuu chaa ja sa'a tana maa kei kuniro na inka tana ko'oro.

- Maa ko'oro ndixri, maa ka'muro inu te taka noon sa'a ja kuñaaro.
- Maa ko'o ndeva'anaro nducha vixi.
- Jooni café ko'oro nuu yaku'uro xi ja'aro ja jaxi se'ero.
- Maa kee xranro ñii
- Kotoro ja maa kaa xraanro xi ja maa nuu xranro.

Ya'a ka'anyo taka nuu ja keeyo ja yoo taka nuu ja va'a:

- **Kalsio:** leche, quesu, brócoli, nduchi, te chaka ja ñu'u ini kaa
- **Ierro:** staja'a, taka yua, chaka, chuun te kini
- **Asido fóliko:** espinaca, nducha tikua te ndiu

Ktoro maaro ja ma kuku'uro te maa in ja chu'un xiniro suan te koo va'aro, te suni se'ero koo va'a, ja uan ku, ja nini ku ja kee va'aro.

**Ka'ayu ja nasketa'anro taka nuu tu'un ja kaxru'un
noon yoo jiin taka tu'un ja kaya sua'a ichi nda'a
va'aro.**

Si'u uu ja vei
nuu tutu

Nuu na kee va'ayo, ma
kuku'uyo, suni to'o si'i ja
kayaa ku'u na kee va'ato
nu kayaa ku'u, nu kaku se'e
te suni nu a nikaku jaluli.

Si'u ñayiu ja
kaxru'un noon
yoo

Omar Flores

Tu'un kanuu ja
kaxru'un noon
yoo

**Na kee va'a, suan te ko
va'a nu yaa ku'u**

Ja kunuu nuu
ndi'i

Nuu na kee va'aro nini yaa
ku'uro koo va'a se'ero.

Ka'u ni'iro

Ka'u te sku'a taka tu'un sani ka'an

Jaa va'a sa'a xii ka'an

- Cha'anka te ki'u te chuxini a nikenda kaxru'un jaa a yani ki'u.
- Nu u yaroo nuu ñaa ti'ikaa ku'an nuu yuva'a.
- Nikaku nuuri kuia ya'a.

Jaku, nde'e yaa

- Va'a xraa ini ñayiu ya'a.
- Kasa'kade tiun uan.
- Kuu xraan iniri jina'an.

Chaa u'un tu'un ja ka'an noon yoo xii noon xiko te ka'u sani nisa'aro jiin inka jina'a.

Ka'u ni'iro taka tu'un.

Mono te chu'unaña

(Joo)

A nikuna'a xraan ma'ñuu yuku nuu ñi'ini sa'a niyaa in ndeka'a. Maa nikuña'anu nuu taka kiti jaa nikayaa mua.

In kiu ndeka'a nikenda nijande'e taka ñanita'an ja kayaa mua, nikakenda

uu chaa ja kajiko ja ka'ani jiin nuji. Maa ndeka'a
jinuu xraan te tu nikakun ja ka'ani, nuu jinuu
ku'an te nikeku'un jiin in yunuu te nindua, yachini
nindukuin te nijinuka ku'an te nijaa ve'e.

To'o sa'a te chaa: Gerónimo Ricardo Can Tec

Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo.

Natu'un.

- Nikuu nikaxru'unro noon jani ini chaa nisa'a te nichaa.
- Nikuu ninakaniro tu'un kanu ja vei nuu tutu.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Nuu satu'aro ja ka'u ni'iro nde'e nañayiu kaku ja
kuniso'o, nuu jaluli, chaa suchii xii ñayiu ña'anu
kaku, nuu kajini natu'un ka'anro, nuu kajanda'a
ini, chi ya'a chindee ro'o ndasa ka'uro; kuu
skandaro nda'aro xii nde'ero nuu jina'a va'a kuniro
nuu kakuva'a ini kain.

Suni kuniro ndasa ka'uro in tu'un ja vei nuu tutu,
nini ku jaa ka'u sani nichaa maa ja nijani xini, chii
suan kuu kuni ñayiu taka tu'un.

Taka tu'un ja ka'an ndasa satu'aro tu'un ja ka'u ni'i nuu in tutu.

Ka'u tutu ya'a “36. Tortua jiin tjii” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vita tu'un ya'a te nanduku noon kuni ka'an.
- Nuu ka'uro ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Nanduku tu'un kanu te tu'un ja ja'an yata ja vei nuu tutu ya'a, sku'aro ka'anro tini nuu taka tu'un, te nde'ero nuu ñayiu ja kajiniso'o tu'un ja ka'anro, te ma naa iniro tu'un nuu ku'anro ka'uro.
- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Ka'u noon jani ini ñayiu si'i ya'a.

Chaari in tu'un ja chu'nri ki'in nuu
ku'uri ja kande ichi ñuu ja nani
Chihuahua, a nikuna'a tu ndii te
tu jiniri nuu kande va'a.

Chaayo noon kajian nuu taka tu'un.

Naa tu'un chaa ñayiu si'i ya'a.

Jiniro xii kachu'un in tu'un suan nuuro. Na kiu.

A chaaro sata'an tu'un ya'a, na tu'un chaaro.

Chaa taka tu'un jaa ja'an nuu tu'un ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an.

Ka'u te ka'ayuu nuu tutu ja yatu'un ndasa kuu ñani ta'an, noon nichaa.

Ndeu nikuu kiu yoo
te kuia

Ka'an te kua'an

Ja sa'ayo

Ja naki'in

Ja chu'un

Chu'un iniroo noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an: kuu in tutu ja kachaa va'a kaxru'un noon ndaku, chindeyo chii tutu janti'un te chu'unyo jiin correo.

Tu'un ja ka'an nuu suan ja'an:

- **Ndeu nikuu kiu, yoo te kuia:** ka'an nakiu te ndeu nikachaa tu'un ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an.
- **Ja naki'in:** si'u ñayiu nuu ki'in tutu ja yatu'un, suni ja'an tu'un sii.
- **Ja sa'a ndee ini i:** tu'un maa ñayiu ja chaa tutu, nuu ndasa kajisiku jiin janaki'in.
- **Ja sa'ayo:** tu'un ja kuni kaxru'un nuu ja naki'in, taka tu'un va'a ki'in va'a kuniyo noon ka'an.
- **Ka'an te kua'an:** jaa kachaa jaa nuu a nindi'i tu'un kanuu, ava'a kuu in xii tini tu'un.
- **Ja chu'un:** si'u ñayiu ja chaa te chu'un tutu ya'a ja ki'in.

Chaa taka si'u jaa ja'an nuu tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an.

Nayarit, Nay., kiu 8 yoo uxaa kuia 2020.

Rosaura:

Ndasa kuroo, kande va'aro.

Kaxru'unri nuuro ja si' xraan ku iniri jiin taka tulun ja kasna'a nuuri chaa suchi ja kasna'a ndasa skua'ari. Chaa suchi kasku'a kaki ñuuyo ya'a kasna'a ndasa chaari, sakuniyo tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an, a jiniri charii si'u kanuri.

To'o Juana, a suni tu jinii ka'u nii chinde iniri ja ki'iri nuu kasku'a ja kaya yani nuu kayaa ve'e nuu kas'a tana, unaa ta'an kakuri ja kaja'anri kajasku'ari añini, te kachindee ta'ari jinari va'a kunikari ja kasna'a chaa kasku'a ru'u jinari, chii suni kaka'an sa'in sau.

Kuniri ja suni kusii iniro ja a kuu charii te ka'uri, kiu ja kiro ja ndiuro ve'eyo ka'uri in tulun ja nany "anuu te chaa xini tilu"; chii vei nuu tutu ja nikajala nuuri, kuaku xraanro sani jakumaari chii luu xraan ku'an.

Kukoto xraanro maaro, makenda maa inro nuu tiunro, chii nuu in tutu ja nichu'unro saa mua keiro jaa Estados Unidos ichi chii ka'anu xraan te tuu na nañayiu yoo. Kenda inkani jiin uua ñayiu ja kas'a tiunroo jiin va'a kukoto ta'anro maaro.

Taaro, ka'an ja kandee xaa ini ro'o.

Koto kueero, kusii xraa iniri.

Esperanza Gómez Sánchez

Nanduku te nasava'a si'u taka ja yaa nuu tutu ya'a.

Ja naki'in

Nayarit, Nay., kiu 8 yoo uxa kuia 2020.

Ndeu
nikuu kiu,
yoo te
kuia

Rosaura:

Ndasa kuroo, kande va'aro.

Kaxru'unri nuuro ja si' xraan ku iniri jiin taka tulun ja kasna'a nuuri chaa suchi ja kasna'a ndasa skua'ari. Chaa suchi kasku'a kaki nuuyo ya'a kasna'a ndasa chaari, sakuniyo tutu ja yatun ndasa kuu nanita'an, a jiniri charii si'u kanuri.

To'o Juana, a suni tu jinii ka'u nii chinde iniri ja ki'iri nuu kasku'a ja kaya yani nuu kayaa ve'e nuu kasala tana, unaa ta'an kakuri ja kaja'anri kajasku'ari anini, te kachindee ta'ari jinari va'a kunikari ja kasna'a chaa kasku'a ru'u jinari, chii suni kakalan sa'in sau.

Kuniri ja suni kusii iniro ja a kuu charii te ka'uri, kiu ja kiro ja ndi'ro ve'eyo ka'uri in tulun ja nany "anuu te chaa xini tilu"; chii vei nuu tutu ja nikajala nuuri, kuaku xraanro sani jakumaari chii luu xraan ku'an.

Kukoto xraanro maaro, makenda maa inro nuu tiunro, chii nuu in tutu ja nichu'unro saa mua keiro jaa Estados Unidos ichi chii ka'anu xraan te tuu na nanayiu yoo. Kenda inkani jiin uua nayiu ja kasala tiunroo jiin va'a kukoto ta'anro maaro.

Taaro, ka'an ja kandee xaa ini ro'o.

Koto kueero, kusii xraa iniri.

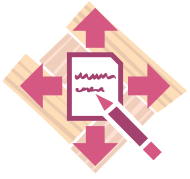
Esperanza Gómez Sánchez

Ja sa'a
ndee inii

Ja
sa'ayo

Ka'an te
kua'an

Ja chu'un

Nanduku tu'un kanuu.

Chaa taka tu'un kanuu ja chaaro nuu tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an.

Nande'e nuu tuturo nuu yaa ndi'i ja nichaa va'aro te chaaro tutu nuu yatu'un ndasa kuu ñanita'an, kuu kuantionro nuu nika'ayu ya'a.

Ka'ayu jiin × tu'un ja vei nuu jaa a nicharo.

	Jaa	Tu
Kiu te ndenu nikuu		
Si'u ja naki'in		
Ndasa kuu		
Tu'un kanuu ja ka'an nuu		
Si'u ja nichaa te chu'un ki'in		

Satu'a taka tu'un kanuu ja vei nuu tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an.

Noon keiro jini ñayiu uan.

Nande'e va'a tu'un ja nichaaro. Ndenu ja'an xra'nka te ndeu inka ja'an.

Chaa va'aro va'a na kuni ñayiu ja chu'unro tu'un nuu,
chaa taka tu'un kanu nuu nika'ayu ya'a.

Tu'un kanuu	ƙnka tu'un kanuu ja sketa'ayo jin tu'un ya'a
1	
2	
3	

Ya'a chaa tu'un kanuu jiin tu'un kanuu ja chinde ro'o.

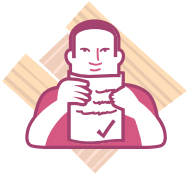
1. _____
_____
_____
_____
2. _____
_____
_____
_____
3. _____
_____
_____
_____
4. _____
_____
_____
_____

Maa naa iniro ndi'i tu'un ja ki'in nuu tutu ja yatu'un
ndasa ka kuu ñanita'an.

Tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu

Nande'e va'a tutu ja yatu'un ndasa kuu ñani ta'an.

Ka'ayu nuu tutu yatu'un ndasa kuu ñanita'an tu'un kanuu ja jika nuuro.

Ja ñu'u nuu:

- Yaa naa kiu te ndenu nikuu.
- ka'an ndeu naki'in.
- ka'an ndeu nichaa.
- yatu'un ndasa kuu ñayiu ja naki'in.
- ka'an noon kuni.
- Ka'an ja a nisd'i'i.
- yoo ndeu chu'un.

Ja chaayo:

- Nu u tutu ya'a ñu'u tu'un sani kuu.
- Sani ka'an kunuu ñayiu jaa naki'in.
- Taka tu'un jiniyo noon ka'an.
- Taka nuu tu'un ja vei nuu tutu ya'a jiniyo noon tu'un kanu ka'an jin taka uua tu'un.

Chaa va'a:

Nijantiun ndusu ka'an:

- Nu s'i'u ñayiu te ñuu nuu nichaa.
- Nuu keja'an taka yuku tu'un.
- Nu ndi'i te kija'a inka yuku tu'un.

Nijantiun tu'un ndusu luli:

- Nuu kajein ndusu luli te keja'a inka tu'un
- Ndusu luli ja kajein te uan ndi'i tu'un
- Nuu jein ndusu luli ja ka'an ja unkuin te vasu ndeja'a ka'u.

Ka'an jiin in ñanita'anro ja sku'aro jiin na ka'u tuturo ja yatu'un ndesa kuro te nakei jiniro taka tu'un ya'a.

1. Niyoo tu'un ja tu nikachaa ndoo te tu nijiniro noon kuni ka'an.
2. Taka ndusu luli nichinde ja nijiniro taka tu'un.
3. Jiniro taka tu'un ja nichari.
4. Ndasa keiro ja sa'ari te na ku va'aka tutu nuu chaari tu'un.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ka'u tu'un te chanuu ndasa kayoso.

kani	Yee	ndusu	Soo
xraa	Taka	Yii	Koo-
Staa	Skee-	ka	Yoo-
te	Vee	Kii	Yuu
Saa	ja	Ndii	Nduu

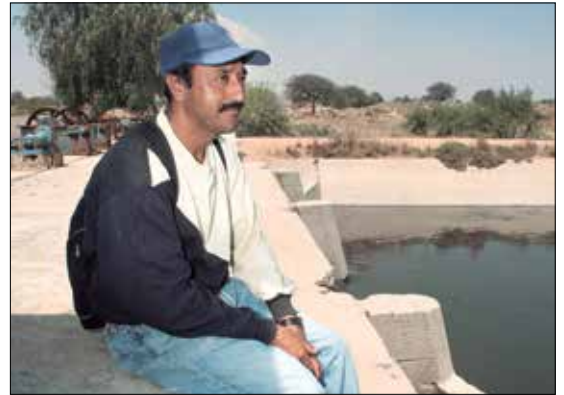
Ka'u ni'i taka tu'un ya'a, te ka'ayu ja'a taka tu'un ja kanda'a kani ndusu.

Jiniro ja...

Taka ndusu kani ka chaayo uu ja'a maa ndusu, suan te nu ka ka'uyo kasa'a kanikayo ndusu uan ja ku ndusu kuiti.

Ndusu kani ja kajantiunyo nu ka chaayo yu'uyo ka kuu **aa, ee, ii, oo, uu.**

Chaa si'u chii nuu taka ja nikanatava.

**Nakajii 5 tu'un te chaa in tu'un kani jiin taka in tu'un
ja ninakajiro.**

1. _____
_____
_____
2. _____
_____
_____
3. _____
_____
_____
4. _____
_____
_____
5. _____
_____
_____

Ka'ayu nuu tutu tu'un jaa tu yoso ndoo.

Ƨn tiun ja suni kanuu xran ku chaa ja kandito sndiki. Chaa ya'a ka yoso kiti nde xi kuayu, sia; jin yo'o, masti, nujii, pañitu ja kachu'un suku jiin kachini. Sa'ama cha ja kandito sndiki, vasu ja'an kuia tu nasama xran.

Tiun ja kasa'a ni'i xraan kua'a te kuita xranyo, ndekiuni kajika chii yuku kananduku sndiki ja kanaa, kandiso nduanete jiin ducha jiin ñunu nu ñu'u staa nduchi jiin kuñu nu nduu ku kanasnduxi nu ñu'u. Te yoni tiun ja ka ndito sndiki, ka ja'an jiin ja kaske xi kananduku nu nikanaa.

Chaa va'a tu'un ja ninani'iro ja tu yoso ndoo.

Ƨn tiun ja suni kanuu xraan ku chaa ja kandito sndiki. Chaa ya'a ka yoso kiti ndee xi kuayu, sia; jin yo'o, masti, nujii, pañitu ja kachu'un suku jiin kachini. Sa'ama chaa ja kandito sndiki, vasu ja'an kuia tu nasama xraan.

Tiun ja kasa'a ni'i xraan kua'a te kuita xraanyo, ndekiuni kajika chii yuku kananduku sndiki ja kanaa, kandiso nduanete jiin ducha jiin ñunu nu ñu'u staa nduchi jiin kuñu nu nduu ku kanasnduxi nuu ñu'u. Te yoni tiun ja ka ndito sndiki, ka ja'an jiin ja kaskee xi kananduku nu nikanaa.

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kandaa

TU'UN JAA: NOON KU KEE JASI'I KAYAA KU'U

Na kee va'a, suan te ko va'a nu yaa ku'u

Nuu na kee va'aro nini yaa
ku'uro koo va'a se'ero.

OMAR FLORES

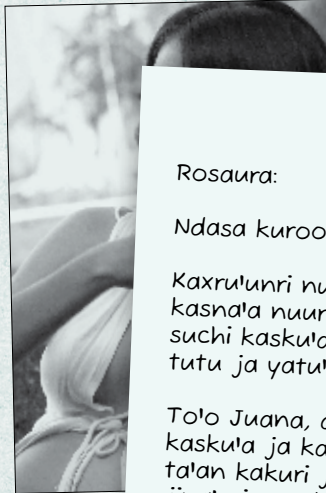
Nuu ko'oyo, 31 yoo uni kuia 2016.

Nuu na kee va'ayo, ma
kuku'uyo, suni to'o si'i ja
kayaa ku'u na kee va'ato
nu kayaa ku'u, nu kaku se'e
te suni nu a nikaku jaluli.

Nuu na kee va'a to'o si'i suni
koo va'ato; na kee va'a to'o si'i
ma kuku'u xi suni ma kuu maa xi
se'e ja kaku.

Na kee va'a to'o si'i jina'a un
kayaa ku'u, suan te maa kuku'u
te skana se'e, suni se'e luli maa
kuu te ka'anu ndanu kaku.

Ka iya va'a taka jasi'i ja yaa
ku'u te suni ora kakaku se'e, nuu
ka jito va'a maa te suni k ayee
va'a. nuu suan na kee jina'a,
chindee na koo va'a taka jai'i ja
kañu'u se'e. Nini ku ja jasi'i:

Nayarit, Nay., kiu 8 yoo uxaa kuia 2020.

Rosaura:

Ndasa kuroo, kande va'aro.

Kaxru'unri nuuro ja si xraan ku iniri jiin taka tutuun ja
kasna'a nuuri chaa suchi ja kasna'a ndasa skuatari. Chaa
suchi kasku'a kaki nuuyo yata kasna'a ndasa chaari, sakuniyo
tutu ja yatu'un ndasa kuu nanita'an, a jiniri charii si'u kanuri.

To'o Juana, a suni tu jinii ka'u nii chinde iniri ja kiliri nuu
kasku'a ja kaya yani nuu kayaa ve'e nuu kasa'a tana, unaa
ta'an kakuri ja kaja'anri kajasku'ari añini, te kachindee ta'ari
jina'ari va'a kunikari ja kasna'a chaa kasku'a ru'u jina'ari, chii
suni kakalan sa'in sau.

Kuniri ja suni kusii iniro ja a kuu charii te ka'uri, kiu ja kiro
ja ndiuro ve'eyo ka'uri in tutuun ja nany "Anuu te chaa xini
tilu"; chii vei nuu tutu ja nikajata nuuri, kuaku xraanro sani
jakumaari chii luu xraan ku'an.

Kukoto xraanro maaro, makenda maa inro nuu tiunro, chii
nuu in tutu ja nichu'unro saa mua keiro jaa Estados Unidos
ichi chii ka'anu xraan te tuu na nañayiu yoo. Kenda inkani jiin
uua ñayiu ja kasa'a tiunroo jiin va'a kukoto ta'anro maaro.

Taaro, ka'an ja kandee xaa ini ro'o.

Koto kueero, kusii xraa iniri.

Esperanza Gómez Sánchez

Natu'un.

Ndasa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda siin taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyó taka tu'un ya'a.

Ya'a kuu ja kundaayo

- ◆ Nde'e taka nuu ja ninatava te ka'uro taka nuu tutu ja yita'nu uni nuu yoso taka kue'e ini kuniyo noon ka'an tu'un ya'a.
- ◆ Nanduku tu'un kanuu tutu ja yita'nu uni nuu yoso taka kue'e ini te nakani noon kuu.
- ◆ Ka'u ni'iro taka tu'un te ka'anro nuu sa sa'a ja kukui'a xii kusii ini.
- ◆ Chaa te nandukuro te nacha jaaro tutu nuu ka'an nandi'i te jika.
- ◆ Kuniro ndenu jantiun in tutu yita'anu te tutu nuu ka'an ja jika ja chindee.
- ◆ Nakuniro ndenu jantiunyo tutu ja yita'nu te tutu nuu ka'an noon nandi'i te jika.
- ◆ Nanduku ndeu ka kuu si'u ja jantiunyo jin ñayiu nuu unnuyo jin xii kakuña'anu nuuyo.

Nde'e taka nuu ja ninatava te ndatu'un.

- Ndasa nani tu'un ja ninaku'a to'o ja sa'a tana.
- A nika'uro tutu yita'anu, ndeu.
- Ndeu kuu nuu kajantiun tu'un ya'a.

Nanduku nuu tutu yita'anu “ku'e sa'a ini” te nde'e taka nuu ja ninatava.

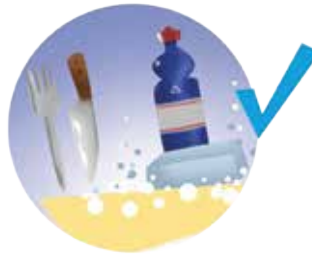
Jiniro ja...

Nuu jichi xraanyo nducha chi ja kua ichiyo kuu, jantachiyo, ichi ñii yu'uyo, yaayo te suni kutuyo, te suni kuu ko'o ii nduchiyo te ja'a kiji yo'o te kuñaayo.

Noon sa'ayo ja maa kuku'uyo

- Nakachayo nda'ayo nuu a keeyo taka ja kayeeyo.
- Kuñaava'ayo nuu kateteyo, suan te ma sa'akayo ichi ya'a ichi uan.
- Sandoo va'ayo jiin nama taka ja jantiunyo te suni ve'eyo.
- Ko'oyo nducha ja nikiti.
- Maa tua'a ndeva'anayo xiin ñayiu ja ku'u.

Tutu yita'anu kue'e sa'a ini

Jiniro ja...

Kaji'ika ñayiu Ñuu ÑuKo'oyo jiin kue'e ja sa'a ini te suni nuu ndi'i Ñuyiu, kue'e ya'a ii xraan nuu na kaku'un jaluli xi ñayiu ña'anu.

Noon kuu kue'e ja sa'a ini

Najaa iniyo te suni jitiyo.

Natu'un.

- Noon yoo nuu ja nikanatava.
- Naa tu'un jani iniro ja nani'iro taka nuu tutu jaa ñu'un ja ninatava nuu.

Ka'u nuu tutu yita'anu te natu'un noon nijiniro, ka'u taka nuu nandi'iro.

Chaa jiin tu'un jaa ka'an nuu tutu yita'anu.

Ndeu chindee ñayiu nuu kukotoma va'a ma kuku'u.

Naja'a nini kuu jaa kukotoyo maayo jaa ma ki'in ku'e ja sa'a iniyo.

Noon sa'aro jiin in ñayiu nuu na keja'a ku'u xini te nikukuan inaa nuu.

Nasketa'an taka tu'un ja yaa ya'a jiin tu'un ndoo.

Ja skitiyoo
nducha kuu in

ja ta'an ñaayo ja
kuni ki'in ku'e.

Nuu ma
nakachari Jakeyo
kuu inyo

ja kukotoyo
maayo ja maa
kuku'uyo.

Ku'e kuun xraan
kuu in

ku'e ja sa'a ini.

Natava in tutu yita'anu sata'an jaa nika'auro.

A large, empty rectangular box with a thin grey border, intended for a drawing or activity.

Chaayo noon kajian nuu taka tu'un.

Naa siki ka'an.

Ndasa ku ja inni ka jito jin inka ja nika'auro.

Na inka tu'un kanu ñu'u nuu.

Chu'un iniro tu'un ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tutu yita'anu kuu tu'un jaa kaxru'un, te ja sa'a ja kuni taka tu'un kanuu ja ku ndi'i ñuu.

Nuu **tutu yita'anu** nani'iro:

- **Tutu nuu.** A va'a yoo taka nuu ja nikanatava, te in tu'un ja ka'an tutu yita'anu.
- **Si'u nuu te si'u uu.** Nuu ñu'u tu'un ja vei sa nuu sa nuu te taka nuu ñu'un tu'un kanuu.
- **Tutu kayaa yata.** Kuu tutu ja kayaa yata te ka'an ndeu nani'ikayo tu'un kanuu.

Ka'u te nantuku nuu tutu yita'anu “Kue'e ja sa'a ini” te chaa jaa xii tu nuu taka tu'un.

Tu'un	Ja	Tu
Ñu'un taka ja nikanatana.		
Vei sa tu'un sa tu'un.		
Kuu in tu'un jaa kaxru'un siki in tu'un kanuu.		
Kuu in tu'un kuiti ja kaxru'un noon yoo.		
Si'u tutu kaxru'un nuuro siki noon ka'an.		

Ka'u ni'iro

Ka'u taka tu'un.

Kukui'a

- Tu ninani'ri.
- Mua vikoyo uaa jina'a.

Kusii

- A nikeja'a sau.
- Ndasa kuroo.

Chaa inka tu'un te ka'anro nentuu nuu.

Ka'u ni'in tu'un.

Nde'en nuu taka tu'un te sku'aro ka'u va'aro:

- Ka'u maniro te vitani tutu ya'a.
- Nanduku tu'un kanuu te nakuni ndeu nuu ka'an sii.
- Ka'u tutu te suni sku'aro ka'u ni'iro.

Principito

(Joo: ninaketa'an jin ñukui)

...—ñukui nikei jini Principito—. Ru'u chii ñni ja sa'ari ndikiu: tinri chuun te ñayiu jina'an kaja'ni ru'u. ñni kajito ndi'i chuun te ñayiu suni ñni kajito. Jaa mua kunini ti'i iniri. Te nuu ro'o naki'inro te sa'a masuro ru'u kuyaa va'ari.

Kuniri ndasa kuña nuu kajañu te ma kunuri inkisairi yau kava. Te ñayiuuro suan chindee ru'u kentari yau kava, sani jiniso'oyo yaa suan chindee ru'u. Te suni Nde'ero nuu yoo triu ru'u tu yeeri staa tila, triu ya'a tu jiniri noon kuu. ¡Nda'u xraan kaa!

Ixiroo ñni kaa jiin yuu ja ndii. Te nuu sa'a masuro ru'u, ¡va'a xraan koo!, ndi'i triu ya'a sa'a ja nduku'un iniri ixiro ja kaa sakaa yuu ja ndii ka te namari tachi jaa kayuu ii ja'a nuu yoko triu...

To'oso sa'a te chaa: De Saint-Exupéry, A. (1996).

El principito. (4ª edición). México:

Editores Mexicanos Unidos: 74-75.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo.

- Nikuu nikaxru'unro noon jani ini chaa nijani xini te nichaa.
- Nikuu nikaxru'unro tu'un kanuu ja vei nuu tutu ya'a.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Tu'un ja ka'u ni'i nuu sa'aro ja kiti iniro xi kusii iniro sani kua'an maa tu'un, ka'ayu tu'un sii te tu'un ku'ia te sa'ano sani ka'an taka tu'un luli sa'aro ja kuni so'o taka ñayiu.

Taka tu'un ja ka'an ndasa satu'aro tu'un ja ka'u ni'iro.

Ka'u tutu ya'a “37. Jako jiin va'u” Tutu nuu ka'u taka tu'un, te satu'a maro ja ka'u ni'iro.

Kuu kuandiunro taka noon chindee ro'o ja ka'uro:

- Ka'u vitatu'un ya'a te nanduku tu'un sii te tu'un ku'ia ja kaka'an ja kaiin nuu tutu ya'a.
- Nuu ka'uro Ka'andoo taka tu'un ja yoso nuu tutu.
- Ja kuu ka'u va'karo kuni ja nde'e va'aro nuu yoo ndusu luli sata'an ya'a . , ... - te unkuin nuuro.
- Ka'u taka tu'un nuu ava'a kuu ja yatu'un, ja sanaa ini xi yo sii ini.

- Kuna'a noon nani tutu ya'a, nuu ka'an ndasa nani taka tu'un ja vei nuu, ndeu ku to'o sa'a te chaa te ndeu ku to'o ja nachaa nuu inka yu'u. Ka'anro tu'un ya'a te keja'aro ka'uro.

Nachu'un iniro noon ka'uro.

Kaxru'un nuu taka taa jaluli

Chaa kunuu nuu ndi'i taa jaluli nichaa in tutu nuu jika nuu chaa kuña'anu nuu ñuu ja nasa'a va'a nuu katete jaluli.

Natu'un.

- Naa tutu chaa chaa ja kunuu nuu ndi'i taa jaluli.
- Ndasa nani.
- Ndenu kuantunyo tu'un ya'a.
- Na ama kuandiunro tu'un ya'a.

Ka'u taka tu'un ja vei nuu nika'yu.

Noon
ndaku

Zacualtipán, Hgo., 23 yoo in 2020.

Tu'un: chinde jiin ndatiun ja kuu ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Chaa kunuu nuu ñuu
Zacualtipán, Hidalgo
Kayaa

Ja
naki'in
te noon
kuu

Ndeu
nikuu,
kiu, yoo
te kuia

Jiin tutu ya'a kajikana nuuni ja chindeni
na'a jina'ana jiin ndatiun ja kuu 27 nuu
tete ya'a ñuu Zacualtipán, ja sa'ana
jinna'ana chii mani kumoo satiuna ndi'ina.
Taka ndatiun ja kanandi'ina kuu: 10 miyar
tavike, 15 tonelada variya, 60 tonelada
kementu, 40 tonelada kaka, 30 carru ñiti
te 25 taza ja kuu nuu tete. Tiun kanuu
kuu ya'a chii chinde ja makuku'ka ñayiu te
ku va'a ndi'i ñayiu ñuu.

Chindeni na'an jina'ana te maa sti'naa
taka ndatiun; nuu kunini kiini va'a kuni
nuni jaa masti'naa taka ndatiun.

Chindeeni na'an jina'ana te sa'a ndee inini.

Nikachaa

Jaa kakunuu nuu ñuu

Tu'un
xii ja
jika

Ka'an te
kua'an
te si'u ja
nichaa

Jin ndi'i ja nika'uro chaa noon jika taka tu'un.

Na tu'un kanuu ñu'u nuu tu'un ja nikachaa.

Noon ka'an tu'un ya'a.

Naa tu'un ñu'u nuu ja naki'in.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nduku'un iniro ja...

Tutu ja jika noon nandi'i kuu in tutu jaa kuu chaa kunuu nuu ñuu ja kajika naa indatiun, te ka'an ja nikuu na'a kajika taka ndatiun.

Suan tu'un vei nuu tutu ya'a:

Ndeu nikuu, kiu, yoo te kuia: ka'an ndeu te nakiu nikuu tutu.

Noon ndaku: tu'un ja ka'an noon kuu ja jika.

Ja naki'in te noon kuu: kuu ñayiu jaa xii ja kunuu nuu ñuu ja naki'in tutu.

Tu'un ja ka'an noon kuni: kuu nuu ka'an naja'a chu'un tutu ya'a, kuu nde'ero taka tu'un va'a kuu chaaro: noon kakaro. Noon sa'aro jiin. Naja'a. Ndeu chinde.

Ka'an te kua'an te ja chaa: kuu nuu kachaa tu'un ja sandee ini, suni kachaa si'u ja nichaa te si'u kanuu ja ka'an si'u kuu ja nichaa tutu.

Chaa ndasa nani tu'un ja kumani nuu tutu ja jian noon nandi'i.

Noon
ndaku

Zacualtipán, Hgo., 23 yoo in 2020.

Tu'un: chinde jiin ndatiun ja kuu ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Chaa kunuu nuu ñuu
Zacualtipán, Hidalgo
Kayaa

Ja
naki'in
te noon
kuu

Ndeu
nikuu,
kiu, yoo
te kuia

Jiin tutu ya'a kajikana nuuni ja chindeni na'a jina'ana jiin ndatiun ja kuu 27 nuu tete ya'a ñuu Zacualtipán, ja sa'ana jinna'ana chii mani kumoo satiuna ndi'ina. Taka ndatiun ja kanandi'ina kuu: 10 miyar tavike, 15 tonelada variya, 60 tonelada kementu, 40 tonelada kaka, 30 carru ñiti te 25 taza ja kuu nuu tete. Tiun kanuu kuu ya'a chii chinde ja makuku'ka ñayiu te ku va'a ndi'i ñayiu ñuu.

Chindeni na'an jina'ana te maa stiunaa taka ndatiun; nuu kunini kiini va'a kuni nuni jaa mastiuna taka ndatiun.

Chindeeni na'an jina'ana te sa'a ndee inini.

Nikachaa

Jaa kakunuu nuu ñuu

Va'a kuni noon ka'an tuturo ja jikaro noon nandi'iro
nachaa va'a taka tu'un nuu nika'ayu ya'a.

Tu'un kanuu	Inka tu'un ja sinu tu'un kanuu
1	
2	
3	

Nuu nika'ayu ya'a chaa tu'un kanuu jiin tu'un ja chindee.

1. _____
_____
_____
_____
2. _____
_____
_____
_____
3. _____
_____
_____
_____
4. _____
_____
_____
_____

Maa naa iniro ndi'i tu'un ja ki'in nuu tutu ja jika noon nandi'i.

Nachaa va'a tutu nuu jika noon nanda'a

Ka'ayu nuu tutu ja jika noon nandi'i taka tu'un ja jika nuuro.

Ja ñu'u ini:

- Yoso kiu, yoo, kuia te ndeu nikuu.
- Yoso ndeu naki'in.
- Yoso ndeu nichu'un.
- Ka'an ja sandee ini ñayiu ja naki'in.
- Yoso ja ka'an te kua'an.
- Kayoso si'u ndeu nichu'un.

Chaayo:

- Yoso ndi'i tu'un nuu tutu ya'a.
- Kuni ja naki'in tutu taka tu'un ya'a.
- Ja nichaa ñu'u taka tu'un ja kuni nakani.
- Ta'an tu'un ja yoso nuu tutu ya'a ka'an ndoo taka tu'un kanuu te tu'un chindee na kuni va'a ja ka'u (...)

Ndusu ja chaayo:

Nijantiun ndusu ka'anu:

- Nuunichaa si'u ñayiu te taka ñuu.
- Nuunkeja'a chaa taka tu'un.
- Ichi nuu iin in ndusu ja nani te ka'an ya'a nindi'i te ndeja'atu.

Nijantiun taka ndusu ja ka'an ja nindi'i in tu'un te keja'a inka.

- Nijantiun ndusu ja sa'a ja unkuin nuuyo te ndeja'atuyo.
- Nijantiun ndusu ja ka'an ja a nindi'i.
- Nijantiun ndusu ja sa'a ja unkuinyo ti'i kuu.

Kaka nuu in ñanita'anro na ka'au'u tuturo ja yatu'un ndesa kuro te na natu'un jiin:

- Niyoo tu'un ja tu nijini va'aro.
- Taka ndusu luli ja sa'a ja unkuinyo nisa'a ja nijiniro ndi'i noon ka'an.
- Jiniro ja kayuva'a tu'un ja nijantiunri.
- Noon kuniro ja sa'ari suan te na chaa va'akari.

Nuu nachaa jaaro tuturo ja jika noon nandi'iro, nachaa ya'a.

Nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ka'u taka tu'un ya'a.

1. Yee to'o Jua ka 1 añini.
2. Kaisiki jaluli jiin tiluu o.
3. Yee María nuu itu uan.
4. Kayee to'o ja kayaa tiun ñuu sa kayee ndi'iyó jina'ayo.
5. Kaisiki to'o ña'anú jiin se'e chani.
6. Yo'o kayeeyo staa.
7. Kayeeyo staa.
8. Na'a kayeena staa jina'ana.
9. Na'a kayeena staa.
10. Ro'o jisikíro nuu yunu uan.
11. Ni'i jisikini nuu yunu uan.

Tu'un ya'a kakei noon kasa'ayo vina.

Ndi'iro ka'u taka tu'un ya'a te suni ka'uro in in jina'aro.

	Yee	
	Unuyo jiin	Ja chiñu'yo
tñni ku	Yeeri	Yeena
	Yeero	Yeeni
	Yeemaa	Yeede
	Yeemaaña	Yeeña
Tini kakuu	Kayeeri Jina'ana	Kayeena Jina'anri
	Kayeeri	Kayeeyo
	Kayeero	Kayeeni
	Kayeemaa	Kayeeto
	Kayeemaaña	Kayeeña / Jina'aña

Natu'un jiin to'o ja sna'a nuuro noon nijiniro te chaa nuu noon kayatu'un.

Na ama kuu noon kasa'a.

Noon ka'an tu'un ya'a ja kasa'a.

Noon sama nuu taka tu'un ya'a nuu kaka'an jiin ñayiu ja unuu kakuu xi jiin ñayiu ja kakuña'anu.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Jiniro ja...

Tu'un ja kaka'an noon sa'ayo, kanani *verbos*, taka tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu kaiin jiin taka tu'un te kaka'an na ñayiu kuu ja sa'a taka noon kuu.

Yeena staa vita

Taka tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu mani kaja'an nuu ndi'i tu'un ja ka'an noon kasa'ayo nuu taka tu'un ja kaka'anyo, nuu ja kuu vina, ja anikuu xi ja kuu.

Taka tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu niasu in nikakuuu nuu ja ka'anyo jiin ñayiu ja unuuyo jiin xi nuu ja ka'anyo jiin ñayiu ja kuña'anu nuuyo.

Tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu nuu kuña'anu nuuyo	Tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu nuu kuña'anu nuuyo tuu jika siin	Tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu nuu unuyo jiin	Tu'un ja kanakuni'i in in ñayiu nuu unuyo jiin tuu jika si
Na'an	-na	Ru'u	-ri
Ni'in	-ni	Ro'o	-ro
Maade	-de	maa	-maa
maani	-ña	maa	-maaña

Na'anjina'ana	Ka- -na Jina'ana	Ru'ujina'anri	Ka- -ri Jina'anri
Na'an	Ka- -yo	Yo'o	Ka- -ri
Ni'in	Ka- -ni	Ró'o	Ka- -ro
maade	Ka- -to	maa	Ka- -maa
Maañajina'aña	Ka- -ña Jina'aña	maaña	Ka- -maaña

Nuu ndi'i ja anijiniyo, nuu unuyo xi ja kuña'anu nuuyo, nuu kaka'anyo noon kasa'ayo, nini keinyo **ka** na keja'ayo chaayo noon sa'ayo (indi'iyó ndiviio/tuu ndi'iyó).

Kayee yachiyo ti'i ndeyu

Nuu kaka'anyo xi kachaayo taka tu'un ja ka'an ja sa'ayo, kakeiyo ja kajeinyo naama kuu ja sa'ayo. Sata'an ja ka'an ja yoso ya'a.

Ndiko	
Ja sa'ayo nuu kuña'anu nuuyo	Ja sa'ayo nuu unuyo jiin
ndikona	ndikori
ndikoni	ndikoro
ndikode	ndikomaa
ndikoña	ndikomaaña
kandikona	kandikori
jina'ana	jina'ari

kandikoyo
kandikoni
kandikoto
kandikoña
jina'aña

kandikori
kandikoro
kandikomaa
kandikomaaña

Kein noon kumani.

Taka tu'un ja tu jika sñin te kanakuni'i in in ñayiu kakuu
in ta'u tu'un ja ka'an _____

Taka tu'un ja tu jika sñin te kanakuni'i in in ñayiu kaja'an
_____ tu'un ja ka'an noon sa'ayo.

Taka tu'un ja tu jika sñin te kanakuni'i in in ñayiu kasama
nuu ka'anyo jiin in to'o _____ xi jiin
_____

Ka ya'a sna'a ja _____ nuu noon
sa'ayo.

Ka'au te sinu taka tu'un ja ka'an noon sa'ayo.

Ji'i	
Nuu unuyo jiin	Nuu kuña'anu nuuyo
Ji'ina	Ji'iri
Ji'ini	
	Ji'ima
Ji'iña	
	Kaji'iri jina'ari
Kaji'iyo	
Kaji'ini	Kaji'iro
	Kaji'ima
Kaji'iña jina'aña	

Nuu tutu nuu chaaro kein uu unika tu'un ja ka'an noon kasa'ayo te sna'a nuu taka ñanita'anro.

Sinu di'i tu'un ja Kakutani.

1. Natu'unde _____

2. _____ tutu mua.

3. _____ ndooni ki'ini.

4. Kixi _____

Chaa u'un tu'un jiin tu'un ja ka'an noon sa'ayo.

1. Yee

2. Kixi

3. Jika

4. Ka'an

5. Ka'u

Nasketa'an uu tutu ya'a te natu'un ndasa kandaa.

zacualtipán, Hgo., 23 yoo in 2020.

Tu'un: chinde jiin ndatiun ja kuu ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Chaa kunuu nuu ñuu
zacualtipán, Hidalgo
Kayaa

Jiin tutu ya'a kajikana nuuni ja chindeni
na'a jina'ana jiin ndatiun ja kuu 27 nuu
tete ya'a ñuu zacualtipán, ja sa'ana
jinna'ana chii mani kumoo satiuna ndi'ina.
Taka ndatiun ja kanandi'ina kuu: 10 miyar
tavike, 15 tonelada variya, 60 tonelada
kementu, 40 tonelada kaka, 30 carru ñiti
tete. Tiun kanuu

Jiniro ja...

Nuu jichi xraanyo nducha
chi ja kua ichiyo kuu,
jantachiyo, ichi ñii yu'uyo,
yaayo te suni kutuyo, te
suni kuu ko'o ii nduchiyo te
ja'a kiji yo'o te kuñaayo.

Noon sa'ayo ja maa kuku'uyo

- Nakachayo nda'ayo nuu
a keeyo taka ja kayeeyo.
- Kuñava'ayo nuu kateteyo,
suan te ma sa'akayo ichi
ya'a ichi uan.
- Sandoo va'ayo jiin nama
taka ja jantiunyo te suni
ve'eyo.
- Ko'oyo nducha ja nikiti.
- Maa tua'a ndeva'anayo
xiin ñayiu ja ku'u.

Tutu yita'anu kue'e sa'a ini

Jiniro ja...

Kaji'ika ñayiu Ñuu
ÑuKo'oyo jiin kue'e ja sa'a
ini te suni nuu ndi'i Ñuyiu,
kue'e ya'a ii xraan nuu
na kaku'un jaluli xi ñayiu
ña'anu.

Noon kuu kue'e ja sa'a ini

Najaa iniyo te suni jitiyo.

Natu'un.

Ndsa kanani taka tu'un ya'a.

Noon sa'a ja kanda siin taka tu'un ya'a.

Ndeu nandi'iyō taka tu'un ya'a.

Nakuniyoo noon jiniyo

Chu'un iniro ja ka'uro te chaa ja jika nuuro.

Chaa nasaa kuu nuu yoo uu ja nika'ayu nuu tutu ya'a sani koo.

1. Tutu
yita'anu

2. tutu ja
jika noon
nandi'i

3. tutu ja
yatu'un
ndasa ku
ñanita'an

Nayarit, Nay., kiu 8 yoo uxaa kuia 2020.

Rosaura:

Ndasa kuroo, kande va'aro.

Kaxru'unri nuuro ja sñ xraan ku iniri jiin taka tu'un ja kasna'a nuuri chaa suchi ja kasna'a ndasa skuat'ari. Chaa suchi kasku'a kaki ñuuyo ya'a kasna'a ndasa chaari, sakuniyo tutu ja yatu'un ndasa kuu ñanita'an, a jiniri charii s'u kanuri.

To'o Juana, a suni tu jinii ka'u nii chinde iniri ja kiliri nuu kasku'a ja kaya yani nuu kayaa vele nuu kasa'a tana, unaa ta'an kakuri ja kaja'anri kajasku'ari añini, te kachindee ta'ari jina'ari va'a kunikari ja kasna'a chaa kasku'a ru'u jina'ari, chii suni kaka'an sa'in sau.

Kuniri ja suni kusñ iniro ja a kuu charii te ka'turi, kiu ja kiro ja ndiuro vele'yo ka'turi in tu'un ja nany "anuu te chaa xini tilu"; chii vei nuu tutu ja nikajata nuuri, kuaku xraanro sani jakumaari chii luu xraan kuat'an.

Kukoto xraanro maaro, makenda maa inro nuu tiunro, chii nuu in tutu ja nichu'unro saa mua keiro jaa Estados Unidos ichi chii ka'anu xraan te tuu na nañayiu yoo. Kenda inkani jiin uua ñayiu ja kasa'a tiunroo jiin va'a kukoto ta'anro maaro.

Taaro, ka'an ja kandee xaa ini ro'lo.

Koto kueero, kusñ xraa iniri.

Esperanza Gómez Sánchez

Zacualtipán, Hgo., 23 yoo in 2020.

Tu'un: chinde jiin ndatiun ja kuu ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Chaa kunuu nuu ñuu
Zacualtipán, Hidalgo
Kayaa

Jiin tutu ya'a kajikana nuuni ja chindeni na'a jina'ana jiin ndatiun ja kuu 27 nuu tete ya'a ñuu Zacualtipán, ja sa'ana jinna'ana chii mani kumoo satiuna ndi'ina. Taka ndatiun ja kanandi'ina kuu: 10 miyar taviike, 15 tonelada variya, 60 tonelada kementu, 40 tonelada kaka, 30 carru ñiti te 25 taza ja kuu nuu tete. Tiun kanuu kuu ya'a chii chinde ja makukutka ñayiu te ku va'a ndi' ñayiu ñuu.

Chindeni na'an jina'ana te maa stiunaa taka ndatiun; nuu kunini kiini va'a kuni nuni jaa mastiuna taka ndatiun.

Chindeeni na'an jina'ana te sa'a ndee inini.

Nikachaa

Jaa kakunuu nuu ñuu

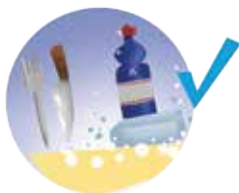
Jiniro ja...

Nuu jichi xraanyo nducha chi ja kua ichiyo kuu, jantachiyo, ichi ñii yu'uyo, yaayo te suni kutuyo, te suni kuu ko'o ii nduchiyo te ja'a kiji yo'o te kuñaayo.

Noon sa'ayo ja maa kuku'uyo

- Nakachayo nda'ayo nuu a keeyo taka ja kayeeyo.
- Kuñava'ayo nuu kateteyo, suan te ma sa'akayo ichi ya'a ichi uan.
- Sandoo va'ayo jiin nama taka ja jantiunyo te suni ve'eyo.
- Ko'oyo nducha ja nikiti.
- Maa tua'a ndeva'anayo xiin ñayiu ja ku'u.

Tutu yita'anu kue'e sa'a ini

Jiniro ja...

Kaji'ika ñayiu Ñuu ÑuKo'oyo jiin kue'e ja sa'a ini te suni nuu ndi' Ñuyiu, kue'e ya'a ii xraan nuu na kaku'un jaluli xi ñayiu ña'anu.

Noon kuu kue'e ja sa'a ini

Najaa iniyo te suni jitiyo.

Ka'ayu te nasketa'an taka tu'un jiin tu'un ja ki'in.

Nuu ka'an ndi'i
noon yoo in ñuu

Tu'un kanuu ja
ka'an tu'un jaa
ja kuu ñayiu.

Tu'un ja kaxu'un
noon yoo

Tu'un ja
kaxru'un ja yoo
in ndatiun te
sa'a ja kaya'ayo
nuu ten a
kandiayo.

Tu'un ja
kaxru'un

Tu'un nuu ñu'u
tu'un kanuu te
na siki ka'an.

Chu'un iniro noon ka'uro.

Nuu kasa'a staa stila ñanita'an

Ña'a te kotoyaa staa stila ja kasa'ayo ñuuyo.

- Staa stila vixii \$3.50 c/u.
- Staa stila luli \$ 10.00 c/u.
- Staa stila ja keyoo jiin ndeyuu \$1.00 c/u.

Nuña ta'an kiu ka 8:00 jaña'a te kajasu 8:00 akuua.

Va'a kaka'ana jaani, ichii
Corregidora *Número* 15, ñuu Rincón.

Ka'ayuu tu'un ja yuva'a ja jika taka tu'un.

Noon kuu jaa kaka'ñu nuu ñayiu.

- a) Staa stila   ch) Quesu   e) Kuñuu

Ndenu kaxiko.

- a) Orizaba   ch) El Rincón   e) San Santiago

Ndasa nani nuu kaxiiko.

- a) Ñani ta'an   ch) To'o Martha   e) To'o Francisco

Ndesaa yaa staa stila luli.

- a) 3.50   ch) 5.00   e) 10.00

Na kiu kaxiko.

- a) Lunes a
jueves   ch) Ta'an kiu   e) Lunes a
domingo

Nakuniyoo noon kajini

Chaa chii nuu taka nuu ja nikana tava taka tu'un.

Sinuu taka tu'un.

1. Ndo____

2. Ch____a

3. Yu____

Chaa 3 tu'un nuu kuantionro maari, maade e maato.

1. _____

_____

2. _____

_____

3. _____

_____

Notas

Notas

Notas

[illegible]

S'i'u ñayiu suchi xi ña'anu

S'i'u taa S'i'u naa S'i'u

Ka'ayuni suan taka tu'un ja a nikasti'ini ja vei nuu taka in ta'au ja skua'ayo.

RFE o CURP:

in ta'u ja skua'ayo 1

Chanuuro noon yoso te kani iniro noon ka'an ja
nikachaa nuu tutu. ☐

Nanduku tu'un kanu ja yoso nuu tutu ya'a. ☐

Keja'a ka'u taka tu'un ja yoso nuu tutu. ☐

Nanduku ndeu ku nuu jantiunyo tu'un ja vei nuu
tutu. ☐

Chanuuro te sa'aro taka tu'un ja chaaro:
ndatu'unyo, chaa va'ayo taka tu'un nuu in tutu. ☐

Nanduku ndasa kachaa taka tu'un nuu sa'in sau
nuu in tutu. ☐

Ya'a nindi'i va'a in ta'u ja sku'ayo

Na kiu, yoo te kuia _____

S'i'u te s'i'u ka'ayu ñayiu ja sna'a

in ta'u ja skua'ayo 2

Chanuuro tu'un kanuu jaa ka'an nuu tutu. ☐

Nuu xra'anaka sa'aro in tiun chaaro tu'un kanuu ja
ka'an jina'a. ☐

Ka'u ni'iro tu'un ja ka'an nuu tutu. ☐

Chanuuro ndeu nandi'yo taka tu'un. ☐

Chaa taka nuu nandi'iro tu'un: chaa te nasa va'a
nuu chaaro in tu'un. ☐

Chanuuro ndasa kaa tu'un yu'u maro. ☐

Ya'a nindi'i va'a in ta'u ja sku'ayo

Na kiu, yoo te kuia _____

S'i'u te s'i'u ka'ayu ñayiu ja sna'a

Ka'uyo te chaayo yu'u maayo.
Sa'in Sau Ñuu suku 2

Tutu nuu yoso noon a nisa'ayo
Nakuniyoo noon jiniyo nuu nindi'i

Noon nikutu'ari

Ndeu ku nuu nandi'iri

Si'u katayu ñayiu suchi xi ñalanu

Taka si'u ñayiu ja nisa'a

Na kiu, yoo te kuia

Ndeu nikuu

Si'u te si'u katayu ñayiu ja nisa'a

En este material encontrará actividades de gran utilidad, que le ayudarán a poner en práctica el conocimiento que tiene sobre la lectura y la escritura de la lengua mixteco Alta 2 mediante el trabajo con diferentes tipos de textos. La finalidad de este material es que siga interesándose por aprender más sobre la lectura y la escritura en su lengua.

Le invitamos a que descubra todo lo que puede conocer por medio de este módulo.

Nuu tutu ya'a nani'iro taka tiun kanuu, ja chindee ro'o ndasa sa'aro tiunro ja jiniro sa'aro ja ka'uro xii chaaro Nuú Sa'in Sau suku 2 jiin taka tu'tun ja ka'uro. Kakuniri ja kuantionro tutu ya'a suan te janta'an iniro kutua'akaro ja ka'uro te chaaro yu'u maaro.

Kakuniri ja kuniro ndi'i ja yoo ini tutu ya'a.

GOBIERNO DE
MÉXICO

EDUCACIÓN
SECRETARÍA DE EDUCACIÓN PÚBLICA

INSTITUTO
NACIONAL PARA
LA EDUCACIÓN
DE LOS ADULTOS

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
SAJA TE JA KUTA'UNI KUU